HÜSEYİN RAHMİ

HAYATTAN SAYFALAR

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

HAYATTAN SAYFALAR

ROMAN

Altıncı Baskı

ATLAS KİTABEVİ – İSTANBUL

HAYATTAN SAYFALAR ilk defa 1919 yılında yayınlanmıştı. İkinci baskısı 1940'ta, üçüncü baskısı 1947'de yapıldı. 1970'te yapılan dördüncü baskısında Mustafa Nihat Özön eliyle bugünün diline aktarılmıştır.

HAYATTAN SAYFALAR

(Vaka Büyük Harp (1914 - 18) öncesinde geçmiştir.)

I

ISTANBUL'un Edirnekapısı, kale duvarlarının içine oyulmuş üstü tonoz, zemini dikdörtgen bir geçittir. Bu geçidin iki yanı boydan boya sedir gibi uzatılmış eni başından az fazla, taştan bir peykeye benzer. Çıkılırken sağ taraftaki setine bakarsanız eski hasır parçalarını sermiş, saç mangalını köşeye yerleştirmiş, fincanlarını dizmiş, birkaç eski iskemle koymuş bir kahvecinin burayı âdeta bir kahve içmek ve sohbet dükkâncığı haline getirmiş olduğunu görürsünüz.

Bu yerin adı kapı, fakat iri iri çivilerle saç kaplı aşı boyalı, paslanmış, bu iki ağır kanadın açılıp kapandığını hemen gören yoktur. Onun için buraya tünelcik daha uygun düşer. Bu geçidin gelip geçenlerinden bir kısmını cenazeler meydana getirir. Şehrin gündelik ölenlerinden ehemmiyetli sayıda tabut buradan geçer.

Bu kapıaltı kahvesinde keyif yetiştiren müşteriler sıkça sıkça kahvelerini ellerinden bırakarak, geçen tabutun altına girmek yahut sadece arkasından birkaç adım yürümek suretiyle ölüye dindarca saygı vazifesini yerine getirirler.

Kahve iskemleleri atılmış tarafın karşısındaki sette taştan, yeşilb oyalı, talıta kapaklı iki küçük çeşme haznesi vardır. Bunlar tıpkı yan yana iki çift sandığa benzerler. Bu hazneciklerin suyu semaver gibi kapakları açılarak kova ile konur. Biri musluğu kopuk, Istanbul sokaklarında yüzlercesine rastladığımız kuru çeşmelergi bi bırakılmıştır. Ötekinde zincire bağlı bir bakır tas vardır, isteyen su içer.

Söğe taşlarına ve kornişine bakarsanız şehrimizde kiliseden camiye çevrilmiş eski mabet kapılarının bir benzerini görürsünüz.

Üst söğenin üstünde iri çivilerle duvara asılı sapı demir, başı taş ve hemen yirmi beş otuz santimetre çapında bir topuz vardır. Şimdiki kuvvet ezgersizlerinde kullanılan gülleler bunun yanında lastik top gibi kalır. Depremden önce bunlar üç dört tane imiş. Ötekiler kaldırılarak örneklik şimdi bir tane bırakılmış. Topuzun üçte biri depremlerde göçmüş, yarası onarılmadan bırakılmış, çökme izi düzensiz yarılma şekliyle olduğu gibi duruyor.

Bu topuzlar hakkındaki tarih masallarını dinlemek isteyenler bu geçitte birkaç gün bir sıraya kahve içmelidirler. Bir rivayete göre bunları hazreti Süleymnan aleyhisselâm Kanunî Sultan Süleyman'a (!) göndermiş, başka rivayete göre devlerle olan kanlı bir savaş sonunda Cenevizler tarafından ele geçirilmiştir. Topuzlar için söylenen hikâyeler o kadar bol ve zamanca, tarihçe birbirlerine o kadar taban tabana zıttır ki hepsini söylemek gerekse ayrıca bir masal kitabı ortaya çıkar.

Bu hikâyeler arasında Hazreti Ali'den başlayarak birçok hazretlerin adları geçer. Vedut, Baba Cafer, Emir Buharî ve Yuşa Hazretleri, en çok tekrarlanan adlardır. Mezarlıkların gölgeleri içinde yaşayan bu taraf halkı manevî kişilerden hiç birini gücendirmemek için Muhammed dininden başka bir dinden olsun, putperest, yahut mitoloji zamanından olsun, kendilerince büyük vakalara karıştırdıkları isimlerin çoğuna birer hazretleri katmasına üşenmezler (1).

Büyük bir tarih kahramanının adını vererek anlattıkları bir vakanın saygı sözleriyle gerçekliğini daha çok kuvvetlendirebilmiş olduklarına inanırlar.

Topuzun üstündeki duvar yüzüne yirmi otuz aileye yuva olacak tahta güvercinlikler yaptırılmış. Bu yuvacıklar tamamiyle dolmuş. Her yıl artan bu ailelerin fazla nüfusu taş kemerin bütün deliklerini, kovuklarını kaplamışlar. Fakat açıkta kalanlar da var. Her zaman birkaçını, topuzun sapı, yahut gül-

(1) Bu işin hiç farkında değillerdir. Onlarca tarihin büyük adamlarının hepsi İslâm sayılırlar.

lesi üzerinde bir tarih sembolü gibi kabarmış, düşünür veya uyuyor görürsünüz.

Aşağıda söylenilen masalları sanki yalana çıkarmak isteyerek, bu hayvancağızlar dem çekerek hazmettiklerinin neticelerini söyleyenlerle dinleyenlerin üzerlerine salıverirler. Aşağıdakiler bu hoş olmayan serpintilere kızmak şöyle dursun bu pislemeyi uğur sayarak gülüşürler.

Kirlice başörtülü, kara yeldirmeli esmer tenli kırk beşlik bir kadın bu kapı içinin hiç ayrılmaz bir perisi gibidir. Çatık kaşları, çekik gözleri, karagöz oyunu kadınlarının deve derisi şekillerine benzer bir tip gösterir.

Adı Sabire'dir. Gezindiği vakit ölçüce uygunluğu hiç düşünülmeden kim bilir hangi hayır sahibinin mürüvvet olsun diye vermiş olduğu bir çift eski fakat dar potinin içinde şişmiş, çarpılmış sanılan ayaklarıyle rahat yürüyemediği, topalladığı görülür.

Sanki bu yol üstü bir tekke, köşede oturan ak sakallı muhacir kahveci şeyh, Sabire de bu tekkenin tek kadın mürididir.

Sabire buraya her gün sabah karanlığında gelir, akşam karanlığında gider. Bu kapı-içi onun evi barkı ve ticaret yeridir. Burayı temizler, gözetir, kapının yanında bir meydan süpürgesi vardır, gelip geçen binek, yük ve araba hayvanları yeri kirlettikçe hemen süpürür. Taş, çamur atan haylaz çocuklara bağırır çağırır. Gelen geçen mürüvvet sahiplerinden, cenaze sahiplerinden beş on para alarak geçinir.

II

SABİRE yaşta bal rengi yeldirmeli bir kadın daha vardır, buna «Sürtük Hacer» derler. Hacer, bu geçit kahvesinin gedikli müşterisidir.

«Okkalı olsun!» tembihiyle ısmarladığı kahvenin fincanını sallaya sallaya son tortularını içerken elindeki otuzluk (otuz paralık) tütünden cıgaranın parmak yakacak kadar küçülmüş ucunu nasıl bir doymamazlık ve iştah baygınlığıyle gözlerini süze süze çektiğini görseniz tiryakiliğinin derecesini anlarsınız. Hacer'in fettanlığı, cerbezesi ötekini her zaman sönük bir mevkide bırakır. Edebi de kıttır. Biraz çıkar umunca her arsızlığı, yüzsüzlüğü göze aldırır. Sabire, Hacer'in bu hallerinden pek güceniktir, çünkü onunla yarışamaz. Hacer, pek yamandır, pek...

Feleğin kahrına uğramış bir eski kibar mazlumluğu tavrıyle gayet ağzı sıkı, sıkılgan, aldatıcı haller alır. Rolünü hemen her vakit başarılı oynar, parayı kapar.

O, bir eski kibar değil ama bir yosma eskisidir. Güzelliğini bir mal gibi sattığı yılların daha tadı damağındadır. Bu geçmiş ömrünün para ettiği zamanları yirmi yılın külüyle örtülmüşse de şimdi bir bir her şey dünkü gibi hatırındadır. Ara sıra kendini rüyada gençleşmiş ve eski ateşli sevgililerinin kolları arasında haz ve sefa içinde görür. Uyanınca kırık aynasına koşar. Güzelliğinin harabesini enine boyuna inceler. Tamir edilebilecek birçok noktalar bulur. Geçmiş tazeliğinin tekrar yerine gelmesi ihtimalinin sevinciyle çıldırır. Düzgünlere, allıklara, rastıklara bulanır. Sağ dudak ucunun etrafında yer değiştiren yapma beni vardır. Bu dolaşıcı benin yaraşık noktasını tam bulabildiği sabahlar güzelliğinin çekiciliğine en önce kendi vurulur. Bazı Acem panolarında çatık kaşlı, sürmeli gözlü kıvrım zülüflü melikeler vardır, işte onların en kartına döner.

Ağda, badana ve ıstampa ile güzelliğini yenileyerek sokağa çıktığı zamanlar, gelip geçenlerden kendine tapabilecekleri

seçer. Meselâ yetmişlik fakat kelle kulak yerinde, katmerli ensesinin derin cilt çizgileri, yazısız harita çizikleri gibi ta karşıdan fark olunan bir kuru üzümcü, yahut büyük bir kuyu bileziği iriliğindeki küfesiyle sakalının kabalığından bilmem nasıl bir ahenk heybeti bulunan bir kuru kuzu kestaneci veyahut ki yaşının ilerlemesinden dolayı mahalle tulumbacılığı reisliğinden çekilmiş, sandık kavgasında vaktiyle hayli kırbaç sallamış bir çapkın, bir hovarda eskisi... işte böylelerine rastlayınca Sürtük Hacer'in baştan çıkarıcı bir oynaklıkla boynunu çarpıtıp hafif hafif göğüs geçirerek göz süze süze hal diliyle: «Haydi yiğitim, mezarlık arasında biraz hasbıhal edelim» deyişi de vardır.

Bu kadının hisleri uyuşmuş erkekleri büyülü bakışlarıyle çarpıp kızıştırarak gündeliğini yirmiye, otuza getirdiği vakitler olur.

Hacer'in en büyük sanatkârlıklarından biri de cenaze peşinde göstердiği aldatıcılık ve ikiyüzlülükteki ustalığıdır. Bu chemmiyetli, bu ağır, bu dindarca rolü oynamak için gerçek bir tiyatro artisti sanatkârlığı ile yüzünü ve kıyafetini değiştirir. Koynunda taşıdığı yeşil bir başörtüsü vardır. Onu sıkı sıkıya örtünür. Kahvecinin yanında emanet olarak su dolu bir testi ile bir de asa bulundurur. Testiyi bir eline, değneğini ötekine alır. O eski badanalı kale kapısı yosması şimdi tamamıyle cennetlik muhterem bir hanım halini alır, cenaze cemaatine karışır, ahlarını, uflarını yanık yanık göğüs geçirişlerin binini bir paraya... salıverir.

Sakat, eğri büğrü, sarsak sursak bir yürüyüşle cenaze sahibine sokulur. Tabutun şeklinden ölünün kim olduğu hakkında edineceği fikre göre söylenecek Hacer'in ezberinde birkaç çeşit nutuk vardır. Yerine göre uygun olanı hangisiyse işe ondan başlar:

— Ah ah ölümlü dünya... Bu kara toprak neler yutuyor... Ah, ne denir? Rabbimin iradesi... Fakat dayanılıyor mu? Pırıl pırıl gelinlik duvağıyle geçen sene bir civan kız da ben gömdüm. Alı Afife'm yavrum alı... (Ağlayarak) yüreciğimin başı hâlâ çıra gibi yanıyor... Bana derin hocalar, kürsü

şeyhleri söylediler... Kadın, kızın şehidedir O, ölmedi, cennet bahçesine uçtu... Ağlama, döviinme... Bu sabrın ecri büyüktür. Yarın ahrette ulu makamlara nail olursun... dişini sık, dediler. Sıktım... sıktım... bittim... Tanrı teâlâ Hazretlerinin emir ve iradesine boyun büktük... Ah... geçinme dünyası... gaflet dünyası bu... ölenle ölünmüyor. Üst istiyor, baş istiyor. Bu kör boğaz yiyecek istiyor... Helâli hoş olsun, yüksündüğüm için söylemiyorum, yavrucağım payapay iki sene dögeklerde yattı. Dostlar başından ırak, inim inim inledi. Elimizdekini avucumuzdakini hekime, hocaya, ilâca verdik. «Çıkmadık canda ümit vardır» derler. Kurtarmak için elimizden ne gelirse yaptık, ne altımızda kaldı, ne üstümüzde. Fülus-u ahmere muhtaç olduk. Bu yaşımda işte böyle mezarlık sakası oldum. Hem ölen için yan, hem diri kalanları beslemeye uğraş. Vakitler değişti, kibar azaldı, dilenci çoğaldı. İmanlar zayıfladı. Yürekler katılaştı. İki gözüm Rabbim sen encamımızı hayreyle. Biz de vaktiyle gün gördük. Ne oldum demeli, ne olacağım demeli. Fukarayı sabirîndenim, ağzım var dilim yok... Kimselere ağzımı açamam... Hâşa şikâyet değil... yüz bin kere şükürler olsun Rabbime, sen beterinden sakla... Ya şefaatçiler şefaatçisi... Ekremülekremîn.. ulu Tanrım... (Ağlayarak) hasret ödüiyle cayır cayır yüreği yanan şu cenaze sahibi efendi kulunun kalbine hazine-i kereminden (kereminin haznesinden) sen sabır ve metanet ihsan eyle. Ah... ah... Halden bilirim, ne ateştir o!... Can dayanamaz... Bin yan, bin tutuş... faydası var mı? Ecele çare olur mu? Hep o yolun yolcusuyuz... Nöbetimiz gelip de çağrıldığımız zaman, hep gideceğiz. Bugün ona ise yarın sana, bana... Âkıbetimizi bilip de birbirimizle hoş geçinsek... Bir lokma ekmek için nedir bu dırdır?... Nedir bu kavga? Varlığı olanlar, olmayanlara bakıverseler, görüp gözetseler ne olur? Fukarayı arayıp soran yok. Haftalar geçiyor da bir göğsü imanlısına, kalbi merhametlisine rastlayamıyoruz. Ara sıra öyle efendilere rastgelirim ki, sımsıkı kürkünü giymiş, boyun atkısını sarmış, eldivenlerini geçirmiş, tatlısıylen ekşisiylen fıstık gibi tımtıkız karnını doyurmuş. Çehresinden kan damlıyor şöyle... Ah...

ah... yediği helâl mi, haram mı? Kimbilir. Günahı boynuna orası yalnız Rabbime malum... Kaloşlarının burnuna basarak bir eda ile önümden seke seke geçerken yanılıp da on para istesem para yerine bin nasihat vermeye başlar. «Karı karı. böyle sokak ortalarına oturup da züllü suali (dilencilik zilletini) irtikâp edeceğine hizmetçiliğe git. Bak izbandut gibisin, elin ayağın tutuyor » Bin türlü hakaretle akıl öğretmeye girişir... Vaktiyle hizmetçiliğe de gittim. Ne iştir onu da bilirim. Genç bulunmalı, kapı aralarında beylere, efendilere kendini okşatmalı, aşk ve sevdaya fıkır fıkır dayanıklı olmalı. Artık benim halim kaldı mı? Bu yaşta sen şaşırtma Rabbim... Helâl süt emmek yine başkadır... Ah ben yaşta ne zengin karıları var. Hiç kimseyi bulamasalar saka ile bekçi ile türlü rezalet... Sen büyük söyletme Tanrım... Estağfurullah yüz bin kere tövbe Yarabbi... Bakınız şeytan yine aklıma neler getiriyor... bana neler söyletiyor... Kırk yıl günahkâr, bir gün tövbekâr... Rabbim gafururrahimdir, şu tabutta giden genç kadının Allah taksiratını affetsin. Kabirde sual ve cevabını âsân eylesin (kolaylaştırsın). Akraba ve taallukatına uzun sabırlar versin. Ah ne mutlu!... Ne mutlu... Şimdiki zamanda ölenlere acımamalı, biz yaşayıp da sanki ne görüyoruz? O borcunu eda edip kurtulmuş... Haset etmeli, haset... A zavallı biz ne yapacağız? Azrail aleyhisselâm başımıza çökerek gözlerimiz tavana dikildikte... Sen imanımızı yoldaş eyle Yarın kıyamet gününde **nefsi**ke **nefsi** oldukta bütün ümmeti Muhammed'le birlikte sen bu günahkâr, bu asî kadın Hacer kulunu da şefaatinden mahrum bırakma!...»

Ağlamaya başlar. Bazı kısımlarını cahil mahalle mektebi hocalarından çoğunu düzgünlüğüne imrendirecek bir ustalıkla söylediği bu dua çok kere istenen tesiri gösterir, Hacer öteki dilencilerin pek üstünde sadakalar elde eder.

III

BUGÜN Hacer yeşil örtüsü boynunda, su dolu testisi bir tarafında, asası öteki yanında, aleste cenaze bekliyordu, fakat kendi söylediğine göre bir «zuhurat» olmadı. Öteki müşterilerin onluğa (on paraya) içtiği kahveyi o, beşliğe (beş paraya) içerdi. Bir okkalı fincan daha ısmarladı. Kahveci ile pek teklifsizdiler. Hacer, duvarda kendinin birikmiş kahve borçlarını gösteren tebeşir çizgilerine bakarak:

— Ali, dedi, borcum çoğalmış. Fakat havalar böyle iyi gidip de buradan tabut geçmezse galiba açlıktan birer birer hep öleceğiz... Taş kızgınlığı bir, yaprak dökümü iki, kânunlarla (aralık, ocak) mart üç... işte mortocuların yüzlerini güldüren üç mevsim...

— Kederlenme, Allah'tan ümit kesilmez. İşte şimdi bir kısmet gönderir.

— Şimdi mayıstayız; bu seneyi atlatan «hırtlamba»ların kabir duaları gelecek seneye kalır... Beş sene önce bir paçavra hastalığı yayıldı, gelin arabaları gibi tabutlar buradan bir bir arkasına geçerdi. Hangisine gideceğimizi şaşırırdık.

— Bak... bak işte bir tane geliyor.

Dikkatle bakarak:

— Fukara cenazesi... Baksana üstüne kirli bir yatak çarşafı örtmüşler... kalıpsız yağlı bir fes. cemaat dört hamal. Besbelli merhumun arkadaşları... Ayakkabına acımazsan arkasından git... Tabutun altına bir girdin mi soluğu ta çukurun başında alırsın, kimse kol değiştirmez.

— Bir defa başına geldi, Çemberlitaş'tan ta Topkapı'ya kadar... Ama ecri çoktur derler.

— Ahret için ecir lâzımsa dünya için de para. Ecirle karın doymuyor. Dikkat edivor musun Ali, kaç gündür buradan sade hammal çammal ölüsü geçiyor. Benim oğlan Hidayet gazetede okumuş. Frenkler kuduza, vereme, sıskaya, selâmünkavlen'e hep çare bulmuşlar... bir kere aşılanıyormuşsun, artık

ölüm yokmuş... Ama kâfirler kim bilir kaç liraya aşılıyorlar?... Pek pahalı olmalı... Bugünlerde kibar ölülerinin azalmasına sebep işte ben bunu buluyorum... Rahmetli babacığımın zamanında o kelli felli, valde şallı, buhurdanlı, tekbirli tehlilli kibar cenazeleri şimdi nerede? Kabir başında aşırcılara, duagûlara mecidiye, en aşağı çeyrek dağıtırlardı. Şimdi birer onluk (on para) veriyorlar. Bir onlukla olacak hayır ne ölüye yarar, ne diriye. İnsanın avcunun ortasına öyle nal gibi mecidiyeyi yapıştırdıkları zaman insan yalancı kederle değil sevincinden ağlar alimallah.

Bu aralık Hacer'in başörtüsüne yukarıdan güvercin tersler. Kadın başını kaldırarak:

— Beklediğim kısmet işte başıma kondu.

— Uğurdur Hacer abla, uğur.

— Kuş tersinden insana uğur gelseydi Beyazıt'taki Darıcı Baba ihya olurdu. Kaç senedir bu hayvanlar başıma ederler, hâlâ bir uğurunu deneyemedim. Böyle boktan uğur eksik olsun. Her tarafım leke içinde... kirli kuş kafesine döndüm.

— O aşı işini oğlun ceridede mi okudu?

— Öyle ya...

— Ben küçükken çiçek aşısına aşılandıydım. Ölmeyecek miyim şimdi?

— Oooha... hahahay...

— Kimi haylarsın öyle karşında hayvan mı var?

— Hayvan var zâhir... O çiçek aşısı başka. Küçüklüğümden beri beni de kaç defa aşıladılar.

Hemen yeldirmesini sıyırarak cildi esmer porsuk davul derisine dönmüş kolunu ta pazılarına kadar açıp:

— İşte bak aşı damgası hemen bileğimin üzerine kadar indi. Önceleri ta yukarılardaydı. Benim aşım ne hikmet bilmem, bir yerde durmuyor, vücudumu dolaşıyor.

— Kendin sürtüksün de onun için...

— A!... İçin dışına sürtülsün herif, niye olayım sürtük?

— Ben demiyorum bu lafı âlem söylüyor.

— Âlemin de, senin de yakanıza kusayım.

— Estağfurullah deme öyle kötü laf...

— Korkma... korkma... Midemde acı kahvenden başka çıkaracak bir şey yok... Bu yoksuzlukla bilmem ne olacak halimiz!...

— Sahi söylersin be Hacer Abla... nice olacak böyle bizim halimiz? Müşteri azaldı. Eskiden burada bir sıcak kahve içenler şimdi şu karşıki taşın üzerinde dinleniyorlar, hayrat çeşmeden bir avuç su içip gidiyorlar. Varsa da bir onluğu herkes saklıyor onu kesesinde. İstemiyor versin kimseye... Fakat sen kederlenme... kocan var, kızın var, oğlun var elbette bakar sana onlar...

— Kimin kime baktığını Allah bilir. Benimkinin koca denecek nesi var artık? Başıma kupkuru bir koçan olup kaldı. El tutmaz, ayak tutmaz. Ver yesin, ört bastır yatsın Ağzında bir tane diş kalmadı. Ekmek içi bulamadığım akşamlar hayvanlara köftün, kepek ıslatır gibi kabukları suda yumuşatıp da öyle yediriyorum. İnsan hali, ev hali bu, bazı geceler kömürümüz bulunmayıverir, ihtiyarcağız döşeğinde tiril tiril titrer. Geceleri kalkar mezarlıklardan servi kozalakları toplar mangal yakar kapak ısıtır da ayaklarına koyun.

— Eyy Hacer Abla. sevaptır. Kocan vaktiyle baktı sana, şimdicik sen de ona! Kimde varsa öbürüne bakacak... İşte Müslümanlıkta kaide böyledir.

— O Müslümanlığın yolunu, kaidesini düşünen kaldı mı şimdi?

— Müslümanlık Müslümanlıktır, bilmeyen yoksa bilen de yine bulunur. Sen özünü doğru tut Hakka... İhtiyar kocam gör gözet. Allah'ın indinde zayi olmaz.

— Ah âmennâ... Ben Müslümanlığın yolunu senden âlâ bilirim. Senden öğüt almaya muhtaç değilim ama kazın ayağı öyle değil. Yalnız başıma kalsam gül gibi geçinirim. Ağaca çıksam pabucum yerde kalmaz. Ben ancak onları beslemek için dileniyorum. Fakat bütün yükü benim üstüme yığmak da ne Müslümanlığa yaraşır, ne Hıristiyanlığa, ne Yahudiliğe... Anlıyor musun kahveci baba?

— Ey ne yapsın o ihtiyar adamcağız? El tutmaz, ayak tutmaz... O, beş para kazanabilir mi artık?

— Nasıl kazanamaz? Her sanatın bir mevsimi vardır. Dilencilikte ihtiyarlık para getirir. Altına yumuşak bir pösteki koydum, bizim bunağı Eyüp caddesinde sebilin önüne köşe başına oturttum. Arakiyesinin üzerine yeşil bir imame sardım. Kör zannetsinler diye koyu bir gözlük taktım. Sakatmış gibi sağ kolunu bir bez parçasıyle boynuna astım. Öbür eline koca bir tespih verdim. Göbeğe kadar süt gibi beyaz sakal. Öyle tatlı bir dilenci oldu ki, hiç zahmetsizce, şöyle dudağını bile kımıldatmadan onluklar yağmur gibi önüne yağıyor, bu «pir-i fanî» yi kim görse mutlak keseye el atıyordu. Günde on beş yirmi kuruşa para demiyorduk. Ah, başıma neler geldi? Bak, dinle. Sonra bu kazancımızın farkına vardılar. «Sebilin önü şerefli yerdir, oraya dilenci oturtmam. Ben mütevelliyim» diye meydana bir herif çıktı, kameti azıttı. Ah, şerlerine lânet. Günde beş kuruş da bu herife şerefiye hissesi verdiğimiz halde yine kazanır, yine betini bereketini görür, geçinirdi.

— İyi ya işte...

— Ah, iyi ama Ali'ciğim, herif oturmuyor. İşine gücüne devamlı değil. Evde, o çarpık odanın köşesindeki yerini istiyor. Altında kirpıntı minder, önünde toprak mangal cebelerinde pestil, kuru üzüm, leblebi unu... Akşama kadar tıkınır mı tıkınır... Çan çan çan çene... Oğlana bağırır, kıza bulaşır, bana sataşır. Sanatında devamlı bir adam olsa kocamın dilencilikten istihracı, talihi pek pek açıktır. Öyle imamesiyle, gözlüğüyle, tespihiyle pöstekisinin üzerinde sade otursun, hiç ağızlarını açmadan ay başlarında aylık alan bazı meclis azaları gibi durduğu yerde bunun de cepleri para dolar... Bizim de yüzümüz güler. Fakat ne yapayım? Oturmuyor, oturmuyor, oturmuyor Çocuk değil ki döveyim. Komşum Hasibe halimizi bilir. Ara sıra dövüşürüz ama, kan iyi komşudur neme lâzım... İşte o bana akıl öğretti. «Aç bırak» dedi. Günahı varsa Hasibe'nin boynuna olsun, ben senden ırzımı saklamam, doğru söylerim. Tamam üç gün aç bıraktım. Sonunda dilenmeye razı

oldu. Fakat kazancından bize on para göstermedi. Paraları gömdü mü ne yaptı? Uçkurluğuna kadar her tarafını aradım. Beş para bulamadım. İşte bize böyle oyun etti. O, ne inatçı pinpondur. Bir türlü başa çıkamıyoruz. Bir dilenci iratçısı vardır...

— Neden o? Dilenci iratçısı...

— A, sen de koyduğum yerde otluyorsun. Bir şey bilmiyorsun. Bu iratçının sekiz on dilencisi vardır. Sakat çocukları, sakat kadınları, ihtiyarları oradan buradan toplar, uygun yerlere oturtup dilendirir. Akşamları paraları ellerinden alır, ölmeyecek kadar karınlarını doyurur. İşte bu herif, çalıştırmak için kocama tam on mecidiye aylık teklif etti. Ama bizimki gitmedi.

— Deheyyy... çok yaman oluyor bu Istanbul'un avratları... Çalıştırmak için kocalarını beygir gibi kiraya veriyorlar.

— Ya ne zannettin düdüğüm... ben çalışayım o yesin öyle mi?

— Biraz da oğlun çalışsın, topaç gibi delikanlı... Belde kordon, elde baston, kılık kıyafet apiko gezer, dilenci evlâdına hiç benzemez... Nereden buluyor o parayı?

— Yooook Ali... Ben adamın ağzını yırtarım, oğlumun ırzına lâkırdı söyletmem.

— Ben demedim onun ırzına fena bir laf... Günahı üstünde kalsın...

— Biliyorum, biliyorum... Gözleri çıkacasılar geçen sene bir dedikodu çıkardılar. Güya sakallı efendinin biri bizim oğlanın eline bir mecidiye vermiş. Defterdar'da tenha bir kayıkhaneye götürmüş. Bu değil mi dilinin altında dolaşan? Bu iftira üzerine ben de merak ettim, oğlanı götürüp kıblenümaya (bilirkişiye) gösterdim. Soydu, her tarafını muayene etti. «Kendi ırzımdan şüphem var, bu çocuktan yok... Maşallah sızdırılmış altın gibi buldum.» dedi. Biz şöyleyiz, böyleyiz ama soycak ırzımıza kaviyiz. Benim babam, yani Hidayet'in dedesi Sebilci Mustafa Efendi şuracıkta Taşkendî Hazretlerinin yanında yatar. Kaç defa mezarına nur indiğini görenler var. Bizim ırzımıza lakırdı söyleyenler çarpılırmış, bilmiş ol Ali.

— Ben ne kayıkhane duydum, ne sakallı efendiyi, ne de kıblenümacıdan var haberim... Genç oldum, ihtiyarlandım, fakat çok şükür gitmedim öyle yerlere... Hem de bilmem ki ne demektir kıblenümacı? Doktor mudur o? Ebe midir? Yoksa müneccim mi? Gidenlerin neresine bakar? İnan ki duymadım onu bile...

— Ohh ehem ehem. sanki ağam hiç genç olmamış. Kendisine kimse yeşillenmemiş gibi söylüyor. Balkabağı sen de...

— Rumeli'de bilmeyiz öyle yeşillik hastalığı... Bir kızıl illeti vardır, hafazanallah sarınca kızanları götürür yarı yarıya... bir de kara humma... bir de sarı sıtma... bilmeyiz başka renk illet...

IV

O aralık kaşlı gözlü, akça fakat pakça değil, genç ırsi kirli bir kız, tarazlanmış tozlu güvez yeldirmesini rüzgâr savurdukça düzgün, dolgun, beyaz baldırlarını göstererek, çıplak kuvvetli topuklarının altında şıpıtıklarının ökçelerini ezerek al al moru mor bir telâşla geliyordu.

Sürtük Hacer

— A, hayırdır inşallah Hürmüz'üm telâşla rüzgâr gibi geliyor. Ne var acaba?

Ali Ağa

— Gençtir o... Kanı hiddetli... Hep öyle koşar onlar.

— Yok, Ali yok... Mutlaka bir şey var. Kızın suratına baksana... Ne terdir o? Hamamdan çıkmışa benziyor.

Hürmüz yaklaşınca Hacer

— Kız nedir, yangın nöbetçisi gibi geliyorsun? Elinde kargın eksik... Ne oldu? Babana **selâmün kavlen** mi indi?

Hürmüz sık nefesle:

— A... acı patlıcanı kırağı çalar mı? Babama ne olacak? Turp gibi... Sabahleyin kalkmış senin kuyuya sakladığın kurbân kavurmasını tek bir tane bırakmayıncaya kadar tekmil tıkınmış... Dişleri yok ama çiğnemeden yutuyor.

Hacer:

— Hey pis boğazına kor düşsün. Cami avlularında dilencilerle köpek gibi çekişerek ben kurban eti dileneyim o yesin... Ne kadar yiyecek bulursa o kadar yiyor, deve gibi, fil gibi yutuyor. Bir tanecik bile çoluğuma çocuğuma bırakayım demiyor. Âlemin gelinlik kızlarını, güveylik oğullarını alacağına, aman Allah'ım, aşağılı yukarılı durmaz işler iki delikten ibaret kalan bu ihtiyarı rahmeti Rahmanına neye gark ediver miyorsun?

Hürmüz:

— Babama inkisarı bırak şimdi... Her gün ediyorsun tutmuyor işte... Uyurken kulağına kaşık sapı sokmalıymış, ça-

buk nalları dikermiş. Fakat anne durma haydi. biz gidinceye kadar mahalleyi yerinde bulamayız...

Hacer:

— Kız ne var? Ne oldu? Ay aklımı aldın.

Hürmüz:

— Ne olacak.. Sabahleyin Şerife Ablamın evine gitmiştim. O mutfakta bulaşık yıkıyordu biz de ev altında kardeşi Mustafa ile tek mi, çift mi oynuyorduk. Bağrışmalar oldu. Şerife Ablam elinin çirkefiyle hemen koştu.

Hacer:

— Ne oldu, ne oldu?... Yine Kambur Esma'nın bacası mı tutuştu?

Hürmüz:

— Biz de önce öyle sandık. Meğer mahalle kavgaya başlamış. Hemen Sütçü viranesine koştuk. İki taraf da kavga bayraklarını açmış. Bütün mahalle ikiye ayrılmış. Bir yanı çömlekçi Hacı'nın karısı Ayşe tarafından, bir taraf da madrabazın Hafize'den yana olmuş.

Hacer :

— Kavganın sebebi? Kim kimin kocasına göz atmış?

Hürmüz:

— Göz koyan, parmak atan yok... Folluk - yumurta meselesi... Meğer kaç zamandır Ayşe'nin tavuğu Hafize'nin folluğuna yumurtlarmış.

Hacer :

— Hangi horoz pek basarsa tavuk o tarafa kaçar. Bilmiyor mu Ayşe bu kaideyi?

Hürmüz:

— Haydi anne koşalım.. Hafize Halamın bağırmadan sesi kısıldı. İmdadına koşmazsak mat olacak.

Kahveci Ali Ağa:

— Kavga yatıştırmak için değil, gidersiniz büsbütün kızıştırmaya... Bizim mahallede de böyledir avratlar... Dünya ters oldu vesselâm...

Hacer:

— Aman sen sus bunak Kavgada mat olursa Hafize

soyumdur demem. Yiğitin eli karının dili... Anladın mı çürük mantar kafalı herif...

Ali Ağa:

— Ne belâ çıkarsa işte o edepsiz dillerden çıkar ya Doğru söylersin abe Hacer Abla! Evvelden sağlam idim, ama işte o ldum şimdicik böyle çürük bir adam. Eyy dünya bu, insan kalmıyor bir karara...

Sabire meydan süpürgesini koltuğuna dayamış, elinde otuzluk türünden cigaranın, parmağı yana yana son nefeslerini çekerek bu konuşmayı dinliyordu

Hacer, Sabire'ye doğru:

— Ağrısı tutmuş çingene karısı gibi koltuğunda destekle ne duruyorsun karşımda? Haydi kavgaya gidelim...

Sabire:

— Hacer gidemem bugün halim yok...

Hacer:

— Çember sakallı dostun gelirse kale içi kumkumalarında fink atmaya halin varda, buna mı yok?

Sabire:

— Şimdi bana çemberine sövdürürsün keratanın!

Hacer:

— Hafize'yi sevmez misin? Benim hatırım yok mu? Yarın, öbür gün bir edepsiz çıkar senin ırzına da laf söyler. O zaman senin için biz de dilimizi bileriz.

Kahveci Ali Ağa bönce:

— Siz kuyruk sallamazsanız sataşmaz gayrik kimse sizin ırzınıza... Oldunuz zere (zira) artık birer kocakarı... Zağlıdır sizin dilleriniz, hiç istemez onları biletmek... Köpekler korkar sizinle dalaşmaktan...

Hacer birden köpürerek:

— A a a! Bakınız şu Rumeli çomarına! Biz onu dişsiz zannediyorduk, meğer ısırmasını o da biliyormuş. Bizi kime kuyruk sallarken gördün? Kancık senin ananla, ablandır. Bizim soyumuzda köpek yok...

Ali Ağa:

— Sus be edepsiz karı... Ne karıştırırsın şimdi lafa öl-

müş anamı, ablamı... Kalmadı onların kemikleri bile mezarda... Aptesim var, gideceğim şimdi camiye... Sokma beni günaha...

Hacer:

— Aptesin mi var? Sen beş dakika aptesli duramazsın. Çatlak zurna gibi senin hiç bir yanın hava tutmaz... Bilmez miyim malımı? Geçen gün cenazede okunan aşır'ı fasit ettin.

Ali Ağa:

— İnnallaha maassabirin.. kavga isterse canın git işte mahalleye, dalaş istediğin kadar... Ben sana demedim kancık ama sen beni yaptın ihtiyar çomar... Ama genç olsaydım bana da sallaycaktın kuyruğunu...

Hacer:

— Çökük avurdunun zembereği boşandı. Kes artık ulumayı... Haydi Sabire gidelim.

Sabire:

— Gidemem Hacer, gidemem... Kavga benim sinirime dokunuyor.

Hacer bir püskürme kahkaha salıvererek:

— Ay bayıldım şimdi... Siniri sen de mi öğrendin? O, paşa karılarında, kibar hanımefendilerde olur, ayol...

— Eski idmanım kalmadı. İnan ki şimdi kavgada hafakanım tutuyor. Geçenlerde İsmail'in tekesi Hüseyin'in keçisine bedava aştığı kavgasında yüreğim titredi, titredi, canım boğazıma geldi... Dikiş kaldı kalkacaktı dört nalım havaya... Teke azgın, dişi kızgın, bulmuşlar birbirini mezarlıkta... bunlar pazarlıkla çiftleşecek değil a!.. Neme lâzım benim... Birisinin keçisi doğuracak, öteki para kazanacak... İşte bu da öyle... Ayşe'nin tavuğu Hafize'nin folluğuna yumurtlamış... Onun tavuğuna da, folluğuna da şimdi ha...

Hacer:

— Haydi karı haydi... nazarım değmesin bu sabah ağzın çeliklî. Bu güzel lafları besbedava sokağın ortasına saçma böyle. Bu mis kokulu ağzını hangi tarafa yardım için açsan kavgayı o kazanır.

Sabire:

— Yine verdin piyazı kabarttın koltuklarımı. Şurada kışlakta dört beş çingene karısı var, geçen gün kavga ediyorlardı ağzım sulandı... İstersen bir ikisini yardıma çağıralım...

Hürmüz:

— Anne ne duruyoruz? Kavga oldu bitti de davası bile edildi.

Hacer:

— Eh haydi gidelim.

Hacer ile Hürmüz, Sabire'yi pohpohlamak için ikisi de bir yandan koltuklarına girerler. Hacer, veda olarak kahveci Ali Ağaya dönerek:

— Pinpon... yalnız kaldın, için sıkılacak. (Ayıp bir tarafını göstererek) ağzına bir sakız vereyim de biz gelinceye kadar çiğne...

Ali Ağa:

— Tuh Allah belâm versin...

V

EDİRNEKAPISI'ndan çıkınız. Köşe başındaki kahvenin önünden sağa sapınız. Biraz yürüdükten sonra, sur (kale) dibinde, duvar içinde bir katlı, boyasız, ahşap bir bina görürsünüz. Çoklukla burada Kıpti (çingene) aileleri oturur. Bunun ağaçsız, yeşilliksiz bir viraneye benzeyen bahçesinin kapısı açıktı.

Üç kadın kol kola buraya daldılar. Pencerelerin önüne yaklaşarak, Hacer :

— Hu.:. Ziba... Pembe... Naile... neredesiniz? diye seslendi.

Pencereden ak saçlı kuru kara, buruş buruş ihtiyar bir çingene karısı görünerek:

— Ne istiyorsunuz hanımefendiler?

— Boş bir kadın var mı burada?

— Dolumuz da var, boşumuz da... hepimiz gebe değiliz.

— A anlamadın... Ben doldurmak için boş çingene karısı aramıyorum, damızlık bulmaya çıkmadım... İşsiz bir karı var mı?

Kocakarı, alt üst dudakları, büzük boş bir kese gibi içeri çekmiş ağzını açarak:

— Dişsiz karı işte ben. Nah bir tanecik kalmadı. Isıramıyorum artık kocamı bilein.

— Sağır mısın karı?

— Sağ tarafım biraz ağır alır.

— Senin hangi tarafın çabuk alır ki... Burada boş bir karı varsa işe götüreceğiz...

— Hangi işe? Biz tahtaya, çamaşıra gitmeyiz. Siz dururken bizi beyaz zamparalar dab eğenmez. Karının göreceği başka iş ne olur?

Öteki pencereden, uzamış beyaz kaşları, bıyıkları esmer rengini büsbütün karanlık gösteren bumburuşuk yetmişlik bir çingene sırıtır:

— Hanımefendiler karıyı ne yapacaksınız? Erkek istemez misiniz?

Hacer şakır şakır gülerek :

— Destur tu tu... Erkek istesem de seni ne yapayım?

— Bakma benim suratıma... ben elime, belime kuvvetliyim.

— Bahçe belletmek için adam aramıyorum. Siz böyle iki kara muşmula karı koca mısınız?

Kocakarı bir uzun ahla söze karışarak:

— Bir zaman o koca idi, ben de karı idim. Fakat şimdicik olduk sanki birer öz kardeş.

— Burada başka kimse yok mu?

— Kızlarım mahalle içine fala gittiler. Bir gelinim var içerde...

— Gelsin bakayım.

— Ayağında şalvarı yok da utanıyor.

— Şalvarına ne oldu?

— Pisletti. Yıkadı. Kuruyuncaya kadar çıplak gezecek... Istanbul hanımları gibi başka yok ki giyinsin.

— Gelsin pencere önüne görelim.

Kocakarı çingene bir şeyler söyler. Çırılçıplak esmer bir vücut, sırıtkan bir yüzle pencerenin önüne dikilir.

Hacer:

— A sahi... Yetişme ilâhi... Anadan doğma... Çıplak Mustafa'nın dişisi... İhtiyar kaynatandan utanmıyor musun, karşısında böyle uryani eriği gibi gezmeye?...

Çingene gelini kırıtarak:

— Ne utanacağım hanım? Hepsini Allah yarattı. Rabbim ayıp şey yaratır mı hiç?

— A üstüme iyilik sağlık... Burada biraz daha dursak edepsiz olacağız, ahlâkımız bozulacak. Çingene gelini sus, yanımda genç kız var, yüzü gözü açılır. Böyle şeyler öğrendiğini istemem.

Çingene kocakarı:

— Sen öğretmezsen yarın eloğlu ona öğretir. O senin kızın mı?

— Kızım.

Kocakarı dikkatli dikkatli bakarak:

— Güzel maşallah... Ama her şeyi öğrenmiş gitmiş, sen boşuna üzülüyorsun.

— Saçmalama bunak karı, benim nur gibi kız oğlan kız evlâdıma iftira mı atıyorsun?

— Neye iftira edeyim hanım. Onun kızlığı damda kalmış. O karı olmuş, hem de gebe...

Hacer, iki elinin salavat parmaklarını çengelleştirip kocakarıya göstererek:

— Ben parmaklarımı adamın ağzına sokunca çürük salaşpur gibi bir yandan, öbür yana şöyle ayırıveririm.

Koca çingene katmerli bir alayla buruşuk dudaklarını birkaç defa yayıp yayıp büzerek:

— Ayıracaksan kızınınkini ayır, benden ne istersin? Ben sana dedim bir laf. Doğru mu, eğri mi sonra anlarsın. Ben altmış yıllık çingene karısıyım, hem ebeyim, hem hekimim, hem eczacıyım. Eğer dediğim çıkmazsa, bu iki ellerimi bileklerinden kestirtirim.

Çingenenin bu korkunç falcılığı yahut keşfi karşısında pek şaşıran Hacer bu sefer gözlerinin bütün öfkesini kızına çevirir. Hürmüz'ü haşaş çiçeği gibi koyu kırmızı ve titrer bir halde görür. Kızının üstüne atılır. İki omzundan yakalar. Var kuvvetiyle sarsarak:

— Söyle bakayım bu mundar (murdar) çingene karısının dediği doğru mu?

Hürmüz bir iki damla göz yaşından başka cevap vermez. Anası daha ziyade tartaklamaya başlayınca Sabire araya girmeye uğraşarak:

— A bırak, kızcağızı öldürecek misin? İşte iki canlı diyorlar... Belki doğrudur.

Hacer öfkesinden soluya soluya:

— Ben onun iki canını birden çıkarayım da görsün o.

Çingene karısı pencereden:

— Sakın çocuğu düşürteyim deme, kızını telef edersin.

Erkek koca çingene, kendi dilinden, karısına, besbelli et-

tiği zevzeklikten dolayı olacak, darılmaya başladı. Evin içinde bir çingene kavgasıdır koptu. Bütün dünyanın lûgat kitaplarının dışında kalmış manada sözler ağızdan ağıza tekerleniyordu.

Hacer kendi, çirkefin en kuvvetli akıntısında kulaç atarak yaşıyordu. Fakat o, her türlü ahlâk rezillikleriyle beraber kızını bu akıntıdan dışarda bir selâmet kıyısında tutabileceğine inanıyordu. Onu kızlığıyle yetiştirerek, koca denmeye lâyık, ev bark geçindirebilecek, iş güç sahibi bir adama verebilmek emelindeydi. Fakat çingene karısının bu korkunç keşfi ve Hürmüz'ün itiraf edercesine tavırları önünde, kendince pek ihtişamlı olan bu emel binası bir anda göçüverdi. Karı, şaşkınlıkla düşüne düşüne sağına soluna bakındı. Bu yıllanmış fahişe, hayatın birçok teorilerini tecrübesiyle biliyordu. İnsan herhangi bir emelinde ne kadar apaçık bir kırıklığa uğrarsa uğrasın, ümitsizliğe karşı silâhını teslim etmemekten ara sıra büyük faydalar elde edilebileceğini bilirdi.

Hemen o uğursuz çingene evinden çıktılar. Karı, öfkesini yendi. Sabire'ye dönerek:

— Bunak çingene karısı bir bok yedi. Bu alık kız da şaşırdı, kıpkırmızı bir şey oldu. Ben kızı bir ebeye göstermeden, ehli kıble (ehli hibre, bilirkişi) ye muayene ettirmeden öyle şeye inanır mıyım? Sabire, sen bir namuslu karısın. Bilirim ağzın sıkıdır ama, eh analık bu... Sana pek çok rica ile tenbih ediyorum, iş anlaşılıncaya kadar bu işten bir yerde bir söz kaçırma sakın.

Sabire:

— A... neme lâzım... Kız oğlan kız için böyle lakırdı çıkarmak günahtır. Ben Hürmüz'ümü severim. Hiç merak etme, iki sene evvel takunyecinin kızını kaç kıblenümaya gösterdiler de bir şey anlaşılamadı. Bilmem ne kadar zaman sonra, gümbür gümbür Hazreti Meryem gibi babasız bir çocuk doğurdu.

Bu üç kadın semtlerine gitmek için kestirme yola vurdular.

VI

FRENKLERİN «pitoresk» dedikleri kalem ve fırça ile tasvire değer şark manzaralarından ehemmiyetli bir kısmını ulu ve boynu bükük mezarlıklarımız meydana getirir. Bunların seyahat kitapları ve kılavuz haritalarında memleketimizin camileri, eski surları (kale duvarları), dikili taşları, çeşmeleri, sebilleri yanında merak uyandırıcı birer derin araştırma yeri vardır.

Manzaraca bu harap şarkın, mamur garbın Pierre Lotilerini ve hemen bütün şair ve ressamlarını hoşluğuna hayran bırakan güzellik sırrını, güzellik büyüsü, manevî çekiciliği sahiden tetkik edilmeye değer birer sanat muammasıdır.

Garbın medeniyet görünüşlerindeki sanat, süsleme eli daha çok sanat, şarkta ise tabiattır. Bu sır, mezarlıklarımızın tetkikiyle kendini gösterir. Büyük mezarlıklarımıza bakınız. Ne görürsünüz: Etrafına duvar, sadece bir çit ve hatta en basit bir parmaklık çevirmek gibi iptidaî hiç bir yapı içinde bulunmaksızın kırlara ulu orta ölülerimizi gömmüş, üzerine kim olduğunu gösteren yazılı taşlar dikmişiz. Sonra ne gözcü, ne bekçi, hemen bir daha buraların semtlerine uğramamışız.

Düzeltmek için bir mühendisin fen eli buralara girmemiş. Ne yol, ne tarh... hiç bir şey... Herkes bir yeri kazdırtıp ölüsünü gömdürmüş. Şimdi bir mezarı ziyaret etmek, orada yatanları çiğnemeden yapılamaz. Bunda da bir usul, nizam tutamamışız. Her işimiz yolsuz, hatta ahretimiz bile...

Bakıma ihtiyacı olmayan ağaçlardan vaktiyle nasılsa birçok dikilmiş. Şimdi bu serviler, çitlembikler, karaağaçlar büyümüş, her tarafı çimenler bürümüş. Eski mezarlar toprakla bir... Bunlar yatan ölülerin ikinci ölümlerini gösterir birer sefaletle devrilmiş kavukları, fesleriyle upuzun yerlerde serili yatıyorlar. Birtakımı çiğnene çiğnene topraklara gömülmüş, bazıları ileride yanılan harçsız duvara hatıl konulmuş, başlıklı işlemeli, kitâbeli, fatihalı taşlardan yokuşlara basamaklar yapılmış. Sarıklı, kavuklu koskoca bir Hacı Ahmet ayak altı-

na uzatılmış yatıyor. Bu taş, üzerinden her geçene uhrevi, manevî bir hal diliyle: «Üstüme basmayınız. Mezar, çiğnemek için yapılmaz, çünkü Allah'la hayat arasında kudsî bir aralıktır» diye bağırıyor.

Medenî memleketlerde olduğu gibi bu mezarların hiç birinde bir sevgilinin, bir annenin, babanın, kardeşin, bir oğlun, kızın çiçek demetleri kılığına girmiş hasret ve saygı izini görmezsiniz. Zavallı ölülerimiz! Bu kozalaklı mahalleye bir kalabalıkla getirilip gömüldükleri günü, gelip geçenlerin insanlığına kalmış fatihalarına emanet edilerek, bir daha hiç aranmamak üzere bırakılırlar. Fakat dikkat ediniz: Ara sıra hilkat ne kadar vefalı... Kayıtsız insanların bu unutmasını nasıl tazmin ediyor. İşte pehlenin aralıklarından yeşillik fışkırmış, beyazlı, sarılı, pembeli çiçekler açmış... Bunların tohumlarını rüzgâr getirmiş, belki kuşlar taşımış. Her zaman çiylerden, yağmurlardan tazeleniyor, güneşten renk, koku alıyorlar. Bu hazin bahçenin otları hiç eksik olmuyor. Belki mevsimlere göre çeşitleri değişiyor. Mezarları çiçeklemek için hangi akrabanın ihtimamlı eli bu tabiî unsurlar kadar sürekli olabilir?

Kolaylığı, temizliği, saygıyı feda eden atavik battal, kayıtsız şarklıların sanatta yardımcıları tabiattır. Onların bu göz yummalarını çok yerde güzelliğe çevirtiyor. Türk, tabiatın keyfine dokunmaktan korkar, her şeyin düzenini Allah'ına bırakır.

Servilerin gölgeleri altına sokulmuş, her biri canlanmış birer maneviyet gibi duran taşların safça resimlerine, yazılarına bakınız: Sağa, sola her kıvrılışında bir yaprakla, bir çiçek veren dallar... tabaklara bir piramit şeklinde istiflerle dizilmiş yemişler, sadelikleri bu resimlerle uyuşan satırlar, mısralar... Bunla o kadar safça ve iptidaî ki... mezardaki Türkün görünmez ruhunu bu eserlerinden çıkarmak medenî bir ziyaretçi için hiç güç değil.

Burada terakki etmiş memleketlerde olduğu gibi sanat ve para servetini gösterebilecek abideler yok. Ölüler, sanatkârların dehalarıyle işlenmiş dağlar gibi yığılı mermerler altında

yatmıyorlar. Hayatla beraber her ağırlıktan kurtulmuşlar, salt bir hürriyete burada kavuşmuşlar.

Uzun siyah serviler, beyaz küçük mezarlar, bayırları, tepeleri, çukurca yerleri doldurarak, kâh karalara, kâh denizlere doğru ufaklara yayılıyorlar. Bilmem bu mezarlık ağaçlarının koyu yeşillikleriyle gökyüzünün ilâhî maviliğinde nasıl ilâhî bir birleşme yahut sanatkârca bir ahenk var?

İstanbul'un çok feyizli güneşindeki harareti sevda ve mavi fezası bu aşkın kucağıdır. Öteki güzellikleri hep işte bu iki unsurun birleşmesinden doğar.

Bu büyük mezarlık kıtaları, birbirinden iri taşlı kaldırımları bozuk yollarla ayrılırlar. Arada bir dört yol ağızlarına servilerle boy ölçüşen su terazilerine, çeşmelere, yeşil yapraklı türbelere, çarpık mezarcı kulübelerine rastlanır.

Mezarlık kenarındaki şu harap çeşmenin hazin, şairane duruşuna bakınız. Yosunlu oluğundan akan suyun billûru içinde üstündeki ağaç yapraklarının titreyişleri görünüyor. Sanki bu su hızlı akışıyle ömre, yaprakların durmadan titreşmeleri kadere, birer sembol.

Çeşmenin sağında ağzına kadar dolu bir yalak var. Gelip geçen hayvanlar suyu bu yalaktan, insanlar az öteki oluktan hemen yanyana içiyorlar.

Burası inek, koyun, keçi sürülerinin uğrağıdır. Nöbet nöbet dört ayaklılar çekilirler, kuşlar iner. Bu mezarlar kalın duvarlarla çevrilmiş ve sessizliğe mahkûm değildir. Bu ölüler arkadaşsız kalmaz. Burada dolaşanlar eksik olmaz. Fakat bütün gezinenler mezar ziyareti gibi dindarca bir maksat için gelmezler. Burası halkın hem ahret evi, hem dünya gezinti yeridir. Mezarlıklar şehrin bütün gezinticilerine ve serserilerine açık birer seyir yeridir. Çocuklar kuzularını burada otlatırlar. Kuşbazlar kapancalarını, ökselerini bu ağaçlara kurarlar. Güreş meraklısı delikanlılar burada pehlivanlık ederler. Serserilerden ağaç, mezar kovuklarında yatıp kalkanlar olur. Caniler buralara gizlenir. Polisler, jandarmalar avlarını bu mezarlıklarda ararlar.

İşte size bir meydancık... Kahve, mezar, su terazisi, hi-

sar... hepsi var. Ağaç altlarına, mezar önlerine kırık dökük iskemleler serpilmiş, diriler, ölülere karışmış. İşte bütün bir aileye ahret evi olmuş yaldızlı bir mezar parmaklığı önünde sekiz on kişilik bir konuşma mangası. Kocaman bir çitlembik ağacı ölülerin ruhlarına dua eder bir halde, kollarını göklere kaldırmış... Çimenler üzerinde çocuklar oynuyor, kuzular otluyor, koçlar tokuşuyor, gençler güreşiyor.

Macun çevrişenler, mezarların yan taşları üzerine çizilmiş karelerde beş taş oynayanlar, oraya buraya çayırlara uzanmış, gözleri sevgilisinin hayalini takibe dalmış sevdalılar, çarşaflı kadınlar, başları çiçekli kızlar, allı, morlu elvan kıyafetleriyle mayısın hava ve çimenleri içerisinde bu tabiî levhada notlar meydana getiriyorlar. Uçurtma uçuran oğlanlar, tablaları sephalar üzerinde müşteri bekleyen simitçi, şekerci, helvacı, marulcu... birçok satıcı...

Şalvarlı, saltalı, fesleri yemenili, geniş alınlı, gür kaşlı, kalın enseli, uzun gümüş köstekli Türkler, geniş dizlerini yarı bükerek bu küçük iskemlelere taşarak oturmuşlar, nargileleri kurmuşlar, ellerindeki okkalı fincanları ağır ağır keyif çatarak höpürdetiyorlar.

Kolları sıvalı, önü peştemallı, kalıpsız fesli genç bir tabi (kahveci çırağı) elindeki maşanın iki ucundan şıkır şıkır çıkardığı tempoya uyarak bir nevi terennüme benzeyen: «Ağalar geliyor», nidasıyle geziniyor.

Etraftan ağaçların ruhanî gölgeleri altından, tabiî bir müzeyi andıran parmaklık çevrili mezarlar arasından, koca kavuklu, vekar içinde taşlar, bu kaynaşan cıvıldaşan hayat manzaralarını seyrediyorlar. Ve her bir taş eski Türk kafalarının sağlamlığını göstermeye memur gibi duruyor. Fetih zamanında şehit düşmüş Türkler, korumak için zaferlerinin melikesinin kapısına baş koymuş bekliyorlar zannolunuyor.

Bu şehir gökünün maviliğindeki fikirleri göklere çeken bu cazibe, çimenlerinin zümrütlüğündeki bu efsun, haraberindeki bu belâgat, halkındaki bu saffet nedir? Dünyanın en zengin müzelerine, sanat abidelerine sahip olmakla öğünen milletlerin sanatkârları senin ilhamın önünde meftun ve şaşırmış kalıyor-

lar. Sen onlara ne söylüyorsun? Yüzyıllardan beri biz senin dilini niçin anlayamadık? Seni yabancılardan kıskanırız. Aşkımızın delilini istersen göğsünü yokla... Her avuç toprağında bir Türk cesedi yattığını görürsün. İşte hep onlar, yoluna ölmüş genç âşıklarındır.

Bu fikirler zihninizi doldururken etrafınıza bakınırsınız. Her yanınızda sanatın üstünde düşündürücü, cennetten nişan veren bir tatlılık var. Surların her taşı birer tarih sayfası, her burcu birer olaylar mahfazasıdır. Mezarlar hep konuşuyor... Külâh biçiminde boylu yüksek serviler hep manalı... Her taraf, hayat sırlarından size bir şey söylüyor. Nerede olduğunuzu şaşırırsınız. O zaman güneşin altın saçaklı eteklerini yaydığı mine gibi lâcivert uzak ufuklara bakarsınız. Gökyüzünün, esmer, belirsiz tepelerle kavuştuğu çizginin üzerinde irice noktalardan meydana gelmiş karaltılar görünüyor. Bunlar yaklaştıkça büyüyor... Şehre kömür yüklü deve katarları geliyor. Bekleyiniz. Şarklılara mahsus nihayetsiz bir sabır ve ataletle bekleyiniz. İşte o noktalar kambur, sivri semerleri, vücutlarına kavisli olarak yapışan uzun boyunlarıyle yavaş yavaş develeşerek, taneleri birbirine zincirle bağlı uzun tespih gibi aheste revan yaklaşır. İşte giderek büyüyen, löngür löngür çan sesleri... Hayvanların uyuşuk adımlarındaki ağır vezne bakınız. Her adımda o, uzun boyun üstündeki baş, iki tarafı vekar ile selâmlıyor, her dokunuşunda yere yayılan o yumuşak ayaklar arada bir bozuk kaldırımların derin çukurlarına girip çıkıyor. Nerede bulunduğunu şaşıracak kadar dalmışken bu develeri görünce Şarkta ve Şarklı olduğunuzu hemen hatırlarsınız.

Bu çöl evlâtlarının uzun kirpikli çekik gözlerindeki durgunluğu, sabırlılığı görünüz. Şurada kahvede oturan Türkün ağırlığı, tevekkülü ile aralarında ne cana yakın bir uyuşma var. Develer on, on beş saatlık yolu üç günde geliyorlar.

Türk beş altı saatlık bahçelerden sırtında getirdiği bir küfe kirazı satmış, şimdi hesabını düşünüyor. El'accletü mineşşey-

tan (acele şeytan işidir) hemen hiç bir çeşit hesap usulünü tanımayan bu ayak satıcısı, saatlarca düşünse bile bir aydır kullandığı ana paranın şimdiye kadar beher kuruşu ne kazanmış olduğunu bilemez. Yalnız malı tekmil sattıktan sonra dünkü parasından fazla ne kalmış, ona bakar. «İşte bugün Allah bunu verdi, kısmetim bu kadar, daha fazlasını düşünmek haramdır.» der:

Bugün buldum, bugün yerim,
Yarın olsun, Allah kerim.

tevekkülünün verdiği vicdan safasıyle yaşar.

Bir düşünceli adam, bir muhakeme sahibi, devenin yarı açık, o hazin süzgün gözlerinde Türke karşı şöyle bir sözü olduğunu okur:

«Türk... Hâlâ yüklerinle beraber fikirlerini de benim sırtımda taşıtmakta devam mı edeceksin? Artık elveda... Buraları dolduran lokomotif ıslıkları, otomobil borıuları başımı döndürüyor. Artık bu âlem kuvvet, hız, sanat, şeytanlık, hile, dalavere dünyası oldu. İşlemezlere, uyuşuklara ekmek kalmadı. Yıldırım gibi yerde koşanların, kuş gibi gökte uçanların arasında senin, benim üşengenliğimizle yaşanmaz, çiğnenir, eziliriz. Sanat ve hızca kendilerine uymayan her şeyi tepeliyorlar.

Türk, seninle biz ne iyi geçiniyorduk. Sen bizim yavaşlığımızdan memnundun. Biz senin üşengenliğinden bahtiyardık. Fakat bizi artık kendi keyfimize bırakmıyorlar. Ellerinden nereye kaçacağımızı şaşırdık. Asıl memleketimiz olan Afrika çöllerine çekilsek yine kurtulamayacağız. Çünkü demiryolları Büyük Sahra'yı etrafından ağ gibi sarmaya başladı. Artık bize hiç bir iş gördürmeyecekler. Yavaş yavaş cinsimiz yok olup gidecek. Yalnız hayvanat bahçelerinde, birkaçımız deve cinsine örnek olarak yaşayacağız.

Türk, benden ibret al... Allah beni deve yaratmış, seni insan... Hızda, sanatta, fende, ilimde onlara benzemen için nen eksik?

Ortalıkta baş döndürücü bir terakki uğraşması var. Me-

deniyet kendine yaramayanların hayat gıdalarını vermeyecek, ırkın sönmeye mahkûm kalacak. Seni de bu saltan, bu iskemlen, bu nargilenle müzeye taşıyacaklar. Başlangıcı zaferler içinde, fakat sonu acıklı tarihini okuyacak yeni kuşak evlâtları çıkardıkları düşüncelerini yüzünle karşılaştırmak için seni seyretmeye gelecekler. Biçare Türk, bir asır sonra ne beni burada taşıma işinde, ne de seni bu halde görecekler. Elveda...»

VII

Üç kadın, servilerin boşluklarından dalıp dalıp çıkarak mezarların beyaz sütunları aralarından döne dolaşa bayır aşağı iniyorlardı.

Ayakları dar potinlerin içinde çarpıla çarpıla Sabire pek güçlükle yürüyor, Hürmüz o zamana kadar pek farkına varmadığı gebeliğinin ağırlığını, çingene karısının o garip anlayışı üzerine, şimdi karnında duyar gibi oluyordu.

Bu gebelik işinin verdiği şaşkınlıkla üçü de mahalle kavgasını unutmuş gibiydiler. Çünkü bu onlar için Hafize'nin folluğundan daha ehemmiyetli bir dava idi.

Geniş ölü tarlalarını dolaştıktan sonra mezar taşı basamaklarından, kaldırımları aşınmış yüzü âdeta taş kesilmiş dalgalara benzeyen bir yola indiler. Buralarda her zaman mezarlar evlerle karışık, ölüler diri, diriler ölü gibiydi.

İki tarafta epey bir zaman, harçsız duvarlı bahçeler, bostanlar, mezarlar, viraneler sürüp gittikten sonra bir ev kümesine, kulübemsi yerlerden meydana gelmiş bir mahalleye rastlanıyor. Bir mescit, arada bir karakol, camları isli gayet düşük bir kahvehane, aktarlığı, kuru yemişçiliği, şekerciliği, oyuncakçılığı, daha birçok esnaflığı bir dükkânda toplamış bir bakkal, buranın bütün insan ihtiyaçlarına yetiyor. Sokaklarda insanlardan çok hayvanlar dolaşıyor.

Üç kadın kendi mahallelerine geldiler. Burası panayır gibi kalabalıktı. Kavga, büyük saldırmalarmdan kalmış bir yangın gibi kuvvetini kaybetmiş, fakat hâlâ sürüyordu. Ayşe'nin bağırmadan sesi kısılmış, folluk sahibi Hafize'nin koltuğuna iki kadın girmişti. Büyük küçük, çoluk çocuk herkes kapılarının önüne çıkmışlar. Eşiklere, basamaklara dizilmişler, bu tabiî tiyatroyu seyrediyorlar. Arada bir iki taraftan birini tutarak bağrışmalara karışıp çığlıklar koparıyorlardı.

Hacer gözükünce kavga yine birden parladı. Pata gelen pehlivanlar gibi yürek tazelemek için birkaçar yudum su içirdikten sonra iki kavgacı kadını karşı karşıya yine salıverdiler.

Medenî memleketlerdeki yarışlara benzer heyecanlar içinde her iki tarafın gayretkeşleri üstünlüğü bekleyerek sinirlenip duruyorlardı. Eğlencesiz, dargın bir hayata mahkûm bu halk için bu kavga bir çeşit spor, vücut idmanı, bir beyin egzersizi idi. Kafalarının pası bununla açılıyor, tiyatro ihtiyacı bununla görülüyordu. Şimdi bu kavga o akşam mahalle kahvesinde iki ailenin erkeklerine de geçerek orada da kopacaktı.

Tavuk sahibi Ayşe, yeldirmesinin eteklerini beline çemremiş, başından örtüsü kaymış, çıplak ayaklarında iki şıpıtık, birkaç adım ortaya çıkarak:

— Karı, folluğunun ağzı yedi mahalleye açık duruyor, sekiz köyün tavuğu içine yumurtluyor. Boğazınıza kor düşsün. Bu seneyi hep yumurtalarımla geçirdiniz. Sulukule sürgünü, haram yiyici kaltak... Benim tavuklarım Gerze ile Hint aşlamasıdır. Yumurtalarını renginden tanırım, yumurta sepetini bana göster. Ver yumurtacıklarımı...

Hacer (tabirime bin af dilerim) kulplu emzikli bir helâ ibriği şekliyle bir eli kalçasında, öteki dirseği bir açık zaviye ile bükülerek havada, vücudu hemen hemen göbek atacak bir oynaklıkta ve göz süzmek, göğüs titretmek için çiftenara ve zurna sadalarına kulak kabartır gibi bir halde bu imtihan meydanına şeref ve üstünlük hazırlığına çıkarak:

— Yumurta anlamakta bu kadar ustalığın varsa, akşama Hafize'nin kocasıyle kardeşi gelecek... Gel yumurtalarını seç de al...

Hafize taraflıları Hacer'in bu ağız karamboluna hep birden el çırptılar.

Ayşe:

— Baban anana Zina yokuşunda rastgelmiş. Nikâhları kıyılmadan onlar kale bedenlerinde gelin güvey olmuşlar. Bunu mahallede bilmeyen var mı? Seni gidi katmerli orospu kızı seni... Benim tavuğum Hafize'nin folluğunda yumurtlamışsa sana ne oluyor? Ana lâğımı gibi deşilip ortalığa ne çıktın? Haydi git, dilenci kocan pöstekisine etmiş, onu temizle.

Bu sefer Ayşe'nin gayretkeşleri el fürisine başladılar.

Hacer, atılmadan önce sıçrayan cins horoz gibi bir iki sektikten sonra:

— Kocamın pisliğini işte sen ağzınla temizledin ya... Haydi koş kaynananın oturağını dök.

— Dökeyim onu ben senin başına... Akıtayım çatık kaşına...

— Ben de senin edeyim boyalı saçma...

— Haydi git mezarlıkta zamparaların bekliyor.

— Haydi git gelinin tonoz altında tekinleşiyor.

— Haydi git kayıkhanede oğlunun teknesini delmişler, kıblenümacıya göster.

Gerisini dönerek:

— Oh aman haberim yokken kıçımı yemişler.

— Kızını Keçesuyu yolunda Mustafa ile kucak kucağa görmüşler.

Çingene kavgalarına pek benzeyen bir örnek. Sözler hemen tamamıyle o, fakat bestesiyle davul zurnası eksik... İki taraf karşı karşıya teke tek uydurabildikleri iğrençlikleri karşısındakinin suratına avuç avuç sıvarken, bu söz çirkefinin serpintileri etraftan birbirine de sıçrayarak bu ağız dalaşları yangın gibi pırıl pırıl sahasını genişleterek kalabalığın hemen yarısını saç saça, baş başa getireceği bir sırada bütün gürültülerin üstüne çıkan şöyle bir ses işitildi:

— Sekbanlar bayırına bir cenaze geliyor. Paşa karısıymış.

VIII

TİYATRODA oyun verilirken dışarıda pek ehemmiyetli bir vaka çıkıp herkesin gözleri nasıl sahneden o tarafa dönerse burada da bütün başlar, sesin geldiği tarafa döndü. Kavga tavsayıverdi. İki kadın karşı karşıya elleri kalçalarında, ağızları havada öylece kaldılar.

Hepsi cenazeye gitmek için giyilmesi gerekli dilenci üniformasını giyinmeye koştular. Kocakarılar yeşil örtündüler. Değneklerini, su testilerini aldılar. Dilenci erkekler de toplandılar.

Hacer, sokağın bir tarafında kavgayı seyrederken uyuyakalmış olan kocası dilenci Abdullah'ı bir iki muşta ile uyandırdı. İmamesini sardı, mektep çocuğu gibi boynuna bir cüz kesesi astı, eline asasını verdi:

— Kabir başında aşır okurken şaşırma, vallahi, bu gece seni aç bırakırım, tehdidiyle yola salıverdi.

Kadınların çoğu her yeninin her biri başka kumaştan dikilmiş cenaze üniformalarını hemen arkalarına geçirdiler. Her kolun başka parçadan yapılması, cenazede para dağıtılırken bir elini önünden, ötekini iki kişi aşırı taraftan uzatarak güya her kolu ayrı ayrı kimselerinmiş gibi tek kişinin ikileşerek birkaç defa fazla para alabilmesi içindi.

Kiminin elinde testi, kiminde teneke maşrapa, sopa, değnek, kadın erkek, ihtiyar genç, çoluk çocuk, akın akın yola döküldüler.

«Üçler, yediler, kırklar, büleğa, füsehâ, ülema, şüheda, eimmei din, müctehidîn...» diye haykırırken ağzından salyalarını elindeki bakır tasa akıtan, çizmeli, kisvetli, arakiyeli sulu sebilci, Eyüp'te kebapçılar köşesinde sakat bir kedi gibi, etrafı koklayarak oturan şiş bacak dilenci, sürücü beygirlerinin kuyruklarından oltalık kıl çeken hırpani külâhlı veledi zina, «Dolap niçin inlersin» ilâhisiyle Unkapanı köprüsünden tamam üç saatta geçen ağır aksak Ruhi Dede, Kadir geceleri cami pabuçluğunda «Kaçan ki Hazreti Yunus aleyhisselâm balığın

karnında ikamet buyururken...» başlangıç cümlesiyle etrafına bakınan cemaatsiz vaiz, baharlarda sarığını koltuğuna sıkıştırarak Silâhtarağa meyhanesinde «Ceyhun arayan dide-i giryanımı görsün» gazeliyle içki meclisini coşturan «hoşneva» tatlı sesli zâkir Rıza, cenazelerden aldığı sadakalarla Küplü'de cebinde tek mangır kalmayıncaya kadar kafayı tütsüledikten sonra meyhaneciye: Bu gece can verip de rahat döşeğinden yarın Eyüp'e getirilecek «amarke» cenazelerin kredisine bana bir kadehcik daha sunmaz mısın?» diye zorlayarak birkaç kadeh daha çeken Zom Salih, sakat olduktan sonra azat edilmiş yarı belinden aşağısı tutmaz zenci Şetaret kadın... Bu ayarda mortocu meşhurları hep bu sürünün içindeydi.

Bunların değnekçileri sakatlığından dolayı çürüğe çıkartılan Şirketi Hayriye çımacısı Ömer Ağa, o müessesede edindiği düzen fikriyle karışık dilencilerden topalları, çolakları, körleri, kamburları sıraya koymak gibi ileri fikirlilikte bulunmuştu. Her sakatı kendi takımına ayırarak yola düzdü. Kendisi tek bacaklarıyle iki koltuk değneği arasında hevenk gibi sallana sallana yürüyen topalların önüne düştü. Körleri simendifer vagonları gibi el ele birbirine tutturarak en öne tek göz bir lokomotif koydu. Bu bir gözlü, sekiz körü yokuş yukarı dişli tren gibi hızla çekiyordu.

Bu alay mezara yaklaştı. Daha cenaze gelmemişti. Fakat hazırlanmakta olan mezarın başında küçük bir cemaat vardı. Bir tarafa taş, öbür yana harç yığmışlar, birkaç kişi çukurun içinde ve etrafında çalışıyorlardı. Abanî sarıklı, kürklü bir zatla şişman karnı üzerinde bir altın kordon sallanan sivil bir efendi arasında bir çekişme vardı:

Sarıklı:

— Ben buranın mütevellisiyim, yirmi beş lira almadan cenazeyi gömdürtmem.

Sivil zat:

— Ben de Paşa'nın kethüdasıyım. Bir para vermeden cenazeyi buraya gömeceğim.

Sarıklı:

— Yapamazsınız. Bu dün a işi gibi değil, veballidir. Bura-

sı mübarek türbeye bitişik olduğundan şerefli yerdir. İsterseniz şu öteki tarlaya beş liraya gömdürtürüm.

Sivil zat:

— Vay bu dünya işi gibi değilmiş ha... Ahrette de birinci sınıf caddeler, tarlalar mı var? Orası da Allahın toprağı, burası da.. Allahın indinde bu iki yerden birinin ötekine üstünlüğü olabilir mi? Zaten cenazeyi buraya gömdürmek için türbedarına, vakfiyesine, arziyesine otuz liradan fazla para verdik. Gümrükten mal mı geçiriyoruz, cenaze mi gömüyoruz anlayamıyorum. Kaç yere para vermek, bu nasıl şey? Buraya gömülmesi için merhumenin vasiyeti var. Bunu duydunuz, paşa zevcesi olduğunu da işittiniz, mesele bu... Ayıptır efendi... Bugün bizim başımızda ateş yanıyor. Şimdi seni razı etmek için istediğin parayı versem sen çekildikten sonra mezarlığın havasına, mezar altı kısmına mütevellilik iddiasıyle birkaç kişi daha çıkacak.

Burada çekişme böyle sürüp giderken duagû ve dilenci sürüsü sel akar gibi mezarlığa doldu. Körler treni öndeki tek gözün yol yardımıyle serviler arasında yalpa vurarak geliyordu. Ön sırayı kapmak için birbirini dirsekleyerek, kakıştırarak büyük bir sofra varmış gibi mezarın etrafına çepeçevre sardılar. Bu sofranın da birinci, ikinci, üçüncü mevkileri vardı. Değnekçi kendi adamlarından her birini haklarına göre duracakları yerlere geçirmek istiyor, ama herkes kendi hakkının üstünde bir yer tutmaya uğraştığından pek gürültü oluyordu.

Simitçi, peynirli pideci, helvacı... gibi satıcılar meydana çıktı. Dilenci çocukları cenazeden alacakları paradan ödenmek vaadiyle bu esnaftan yiyecek almaya uğraşıyorlar.

Yer kavgası yüzünden iki kadın sopa sopaya geldiler. Dövüşenlerden birinin kız çocuğu anasına yardım etmek için çenesinin var kuvvetiyle hasmının kıçını ısırdı. Kaba etine geçen dişlerin acısıyle kadın yan tarafa, sakat bir kadının üstüne devrildi. Sakat karı su dolu testisiyle birlikte bayırdan aşağı yuvarlandı. Bir zaman bacakları havada kaldı. Bir kahkahadır koptu. Bu aralık çocuğun biri arkadaşının elinden borca alınmış simidi alarak kaçtı. Çocuk simidini kurtarmak için alıp ka-

çanı kovalarken mezar için hazırlanmış harcın içine girdi çıktı. Mezarda çalışan amelenin başına ufak bir taş düştü. Cenaze sahibi paşanın kâhyası efendi hiddetlendi:

— Bunların hepsini buradan defediniz! emrini verdi. Kovulmalarına yol açacak kadar gürültü edenlere inkisar eden kocakarılar ellerini havaya kaldırdılar, mezar başında hiç yeri olmayan kötü sözlere giriştiler. Ulumaya benzer bir gürültü koptu. Değnekçi, kâhya efendinin hiddetini yatıştırmak için eline geçen kırmızı entarili bir kız çocuğunun arkasına sopasıyle vurmaya başladı. Kızın lehine, aleyhine bağıranlar oluyordu.

Keçeküläh hırpani oğlan kâhya efendinin etrafında dolaşarak iki uşağın ellerinde bulundurulan hurç kadar büyük bir çanta kımıldadıkça içinden gelen şıkırtılara hep kulak veriyordu. Bunun para olduğunu anlayarak gitti. Bu ehemmiyetli haberi öteki dilencilere söyledi. Birkaçı yana yana ölen kadına dua ettiler. Kör dilencinin biri para sözünü duydu. «Dağıtıyorlar mı?» diye sorduktan sonra hemen iğrenç denecek yüksek bir sesle aşır okumaya başladı. Bu söz etrafa bir çığırtkan gibi tesir etti. Beş on yerden birden okumalar duyuldu. Cenazenin daha gelmediğini hatırlatıp hepsini susturdular.

Arkası ısırılan karı bir serviye dayanarak donunu sıyırmış, yanındakine kaba etini göstererek yaranın büyük olup olmadığını soruyordu. Karşısındaki ise:

— İki diş yarası görünüyor. Akşam ekmek çiğne de üzerine vur, diye akıl öğretiyordu.

Isırılan karı uzun bir intikam ahı çekerek:

— Ben de onunkini bir ısırayım da, kıç nasıl ısırılırmış görsün! dedi.

O ahali için, bu cenaze de düğünümsü bir şenlikti. Hacer, değnekçi Ömer Ağa'ya yardım için meydancı dede gibi ortada gezinerek ona buna söz anlatmaya, gürültüyü kesmeye uğraşıyoru. Mustafa, Hacer'in uğraşmalarından faydalanarak Hürmüz'ü kalabalığın dışına, yalnız dört duvar kalmış tavansız bir türbenin içinde çekti. Belinden sımsıkı kavradı. Dudaklarını sülük gibi kızın kırmızı yanaklarına yapıştırdı. Uzaktan bir

uğultu gibi Mevlevî dedelerinin tehlilleri işitilmeye başladı. Cenaze geliyordu.

Kız âşığının kuvvetli pazıları arasından kurtulmaya çabalayarak

— Bırak... bırak, günahtır. Cenaze geliyor, dedi.

Mustafa sıkmasını arttırarak cevap verdi :

— Cenaze değil a Hazreti Eyüp, türbesinden kalkıp gelse yine bırakmam.

— Ama şimdi para dağılacak.

— Bu her şeyden tatlı...

Boğuşma arttı, debelleşe debelleşe sonunda kız altta, oğlan üstte ikisi orta yerdeki mezarın üstüne devrildiler.

IX

DEDELERİN zikri, buhurdanların tüten ödağacı kokularıyle birlikte gökyüzüne yüksele yüksele kol değiştikçe sağa sola baş döndüre döndüre tabut kırmızı feslerin, sikkelerin üstünde, her dakikada bir, o kalabalıktan birinin hürmet gösteren omzuna yüklenerek ağır ağır geliyordu. Cemaat akın akın mezarlığa doldu.

İçinden çıkan kara toprağını etrafına saçmış olan mezarın açık ağzı, yutacağı vücudu bekliyordu. Tabutu indirdiler. Dedeler uzunca birer «Huuu!» çektiler, zikir durdu.

Ölen kadının eşi, iri yarı bir paşa, kederli ve dalgın görünüyordu. Arabadan indirdikleri on beş, on altı yaşında zayıf, solgun bir çocuğu nerede durduracaklarını bilemiyorlardı. Yavrucuk galiba şimiye kadar, insan yutan bu çukuru böyle açık ağzıyle hiç görmemiş. Hastalığında kuş tüyü şilteler üzerinde incinen annesinin nazik vücudunu şimdi bu karanlık, katı yere mi tıkacaklardı? İnsan zekâsına bu sınırdan ötesini görmek yasak olduğunu bilmeyen zavallı genç bir şey anlayabilmek ümitsizliği içinde bu ahret kapısından eğilip baktı. Annesini pek severdi. Fakat onunla birlikte bu çukura çekilmemek için hemen geri çekildi Hayat, ana karnıyle işte bu çukurun arası. Oraya nereden geliyoruz? Buradan nereye gidiyoruz? Bu dünyadan şu ana kadar trilyonlarla göçenler şimdi nerede duraklıyorlar? Ve bundan sonra bu âleme gelecekler, diriliş nöbetlerini nerede bekliyorlar? Ortada bir «hayat» kelimesi var. Bunun fiilî manası içinde yaşadığımız halde yine bunun ne demek olduğunu bilmiyoruz. Çünkü ölüm bilinmedikçe hayat öğrenilmez. Bu ikisi ışıkla karanlık gibi birbirini doğururlar.

İçinde bulunduğumuz hayatı anlayamazsak daha içine girmediğimiz ölümün ne olduğunu nasıl keşfedeceğiz? Hayat için uzviyeti tariften başka çaremiz yok. Ölüm için de bir «Yokluk diyarı» sözü uydurmuşuz, «yokluk» nedir? Şimdiye kadar oraya gönderdiğimiz hesapsız varlıklarla daha bu «yokluk» çukurunu dolduramadık mı? Kâinatta salt boşluk yoktur ki yokluk

olsun. Feza içinde bu gördüğümüz yıldızların aralarındaki uzaklıklar ara sıra ne kadar zihin yakan genişlikte olursa olsun işte onlar bizim vücutlarımızı meydana getiren hücreler gibi kâinat dokusunun ilk maddeleridir.

Onu hazmederek başka şekle, varlığa koyması için vücudu ebediyetin dişlerine verilen bu kadının mezarcığı önünde karşımıza çıkan kâinat muammasına tatbik edelim.

Etrafımıza bakınıp düşünürsek, başımız döner. Neredeyiz? Her yanımızı sonsuzluk sarmış. Gökler sonsuz, ecram, âlemler sonsuz, hayat sonsuz... «Sonsuz» nedir? Bunu tarif etmek için ona bir «sonsuz» daha katmaktan başka kelimemiz yok. Bu sonsuzluğun sonunu (ki olmaz) kâinat kendi bulamıyor. Fezayı dolduran yıldızlar birbirini çekiyor, itiyor, kovalıyor. Birbirinden kaçıyor. Hepsi birden dur, dinlen bilmez, tasavvurlara sığmaz birer hızla bu korkunç sonsuzluğa gitmekte... Birbirinin aşk yaradılışıyle bağlanarak hepsi sonu gelmez bir uçuruma fırlatılmış. Sanırsınız ki en küçük zerreden en büyük küreye kadar hepsi bu bilinmezin arkasından uçuyorlar. Bunları çeken kaderleri nedir? İşte bu ezelden bilinememiş ve ebede kadar da bilinemeyecektir.

Filozofun biri diyor ki: «Ben öldükten sonra, kâinatın yaratılış nasibi benim neme lâzım demeyiniz. Çünkü onun yaratılış nasibi sende, seninki ondadır. Ölümünle oradan çıkmış, ayrılmış olamazsın ki... Yalnız senliğin değişir. İş pek acıklı. Bu dünyada bir cüz teşkil ettik, talihsiz ve acı çeker olduk. Öteki âlemlerde meydana getireceğimizle bundan daha acılı olmayacağımızı bize kim temin eder? Hem bu erimeler, tekrar oluşlar da sonsuzdur.

«Şimdi genişliğini bilemediğiniz bir hayat içindesiniz. Her zaman hatırlama zinciri kesile kesile bunun böyle devam edegelmediğini kesip atacak şekilde hayır diyecek elde nasıl bir sağ deliliniz var? Fakat bu kederler, acılar, tatlar, saadetler, felâketler hep geçici, ölümlüdür. Birinin varlığı ötekini meydana getiren şeylerdir.

«Bu fezaların, bu yıldızların, bu âlemlerin sonsuzluğu sana

korku, yılına veriyorsa düşün ki sen de ondan bir kısım olduğun için sen de onun kadar korkunçsun.»

Şu çözülmez meseleleri, bu merkezsiz sonsuzluğun neresine sorup, neresinden cevap bekleyeceğiz. Ölüm bizi vakit ve mesafe gibi iki amansız düşmanın pençesinden kurtarıyor mu? Bizim gördüğümüz şey hep ölüp dirilmektir. Bu ikisinin arasındaki karanlık bizim kuruntumuzdan mı ibaret?

Adına «cazibe» dediğimiz görünmez, erişilmez, tutulmaz, şekilsiz, hararetsiz, sessiz, kararsız, ama fezada görünen ve görünmeyen bütün âlemleri askıda tutan, topaç gibi gibi döndüren, top gibi fırlatan, fikirden daha hızlı, dehadan daha atak, bu her şeyden yaman kuvvet nedir? En küçük sonsuzdan en büyük sonsuza kadar bütün varlıklara öy le hâkim ki yer yuvarlağımız üzerinde bir kum taneciği, damarlarımızda bir kan damlacığı yok ki onun tesirindeu kurtulabilmiş olsun.

Fezalar hep aşk tekken, zerrelerden güneşlere kadar bütün varlıklar seni arayan birer âşıkın mıdır Yarabbi? Bu ne ebedî bir deveran, bu ne hikmet dolu âyin, bu ne ulvî sevgi...

X

MAYIS ayı, mezarlığın kalın, semiz, iri yapraklı ısırganlarını, yapışkanlarını, baldıranlarını, devedikenlerini, sinirli otlarını ve daha birçok nevilerden bitkilerini öyle beslemişti ki her tarafta açıklı koyulu yeşillikleriyle atlas gibi parlıyorlar, mezar taşları bu yeşillik deryası içine yarı yarıya gömülerek sanki bir yeşil rahmet içine batmışlardı.

Servilerde, çitlembiklerde kuşlar ötüyor, birkaç bülbül zâkirlik ediyor, kukular, kumrular guguruklaşıyorlardı.

Rüzgârın kımıldatmasıyle bir yaşlı servinin çıplak kolları birbirine sürtündü. Bir yas inlemesi çıkardı. Sanki duygulu bir kalpten kopan davudî bir ağıt... Tabiatın bazı anlarda kederlerini dile getiren öyle sesleri vardır ki tesirce insanların şiirlerini, musikilerini yavan bırakır.

Bu elemli sesi o ağaçların toprak yiyen kökleri gömülü ölülerin teessürlü sinirlerinden mi alıyor? Bu kara yere geçen yıl gömülen bir ölü bugün servi dallarının liflerinde mi inliyor? Bunlar kuvvetin bin türlü tesirleriyle değişen maddenin bir görünüş şekli midir? Ölümle kesilen iniltilerin titreşmeleri şimdi bu suretle mi duyuluyor?

İşte dinleyiniz Kuku kuşu en şefkatli anne okşamalarını taklit ederek yavrularına ninni söylüyor. Ana kucaklarından ayrılmış, orada yatan insan yavrularına da bu bir hediye midir? Bülbüllerinki ölülere birer fatiha mıdır?

Kim bilir bu kukuların ataları bu semte kaç yüz yüzyıl önce göçmüş; bu minimini yaratıklar, yuvalarında kaç hayatın karanlığa döndüğünü görmüş; ne kadar yas hıçkırıkları işitmiş; kaç imamın telkinlerini dinlemişlerdi?..

Tabutun üzerindeki bürümcükleri, şalları, Kâbe örtülerini alarak insanları oraya kadar bırakmayan süslerden ölüyü soydular. Çıplak kalan bu tümsek kapaklı ölü mahfazasını iplerle gacır gacır çukura indirdiler. Mezarın içine beraber inen mezarcı testere istedi. Ayak tarafından bir kısmını kestiği tabut kapağını aşağı sürdü. Ölünün baş tarafı açıldı. Sonra elini

kefene uzatarak tepesinden bir bağ çözdü. Gül suları, kınalar serpildi. Mezarcı içerden çıktı. Duvarlı mezarın üzerine kapak taşları yerleştirildi. Bir vücudun bu âlemden ötekine nakli işi sona ermişti. Mezarın içine kürek kürek toprak atmaya başladılar. Çarçabuk bir tepecik meydana geldi. Bu dünya köşk veya kulübelerinde oturan zenginlerin de, dilencilerin de gittikleri kapısız, penceresiz, havasız, ışıksız son ev işte bu idi.

Tabut kapağı üzerinde mezarcı testeresi hırıldarken çocuğa fenalık geldi. Paşanın gözlerinden iki damla yuvarlandı. Ölen kadınla olan evlilik hayatının bütün safhaları çok hızlı bir sinema gibi gözlerinin önünden fırıl fırıl geçiyordu. Hanımefendi kocasını pek severdi. Aralarında çok kıskançlık kavgaları, davaları olmuştu. Son odalığı olan Aramdil'i odalık almak için hanımdan izin alıncaya kadar Paşa'nın bir çekmediği kalmamıştı. Zaten ölen kadının da başı bu odalık işinden sonra yastığa düşmüştü. Bundan dolayı Paşa bu mezara karşı vicdanında bir ezginlik duyuyordu. Fakat Paşa'nın bu ufak rahatsızlığı, Aramdil'in gençlik, güzellik merhemiyle çabuk geçecek bir mide sancısı gibi bir şeydi.

Paşa elli beşini geçmişti. Önündeki mezarın kendine böyle bir yakın sonu hatırlatması lâzım gelirken, Aramdil'in sevgisinin sevinci onu bir ölmezlik güvenine düşürmüş, bu mezarların ebedî olarak kendinden başkaları için olduğu gibi yanlış bir duygu ile sarhoş edip bırakmıştı.

Hayat durakları artık ikindiye ermiş olanların kağşamış beyinlerini bir gencin sevdası sararsa bu yaşlılar dünyadaki en kudsî vazifelerini bu son aşkın mihrabı önünde kurban ederler.

Anasının kıskançlığına mirasçı olan çelimsiz solgun çocuk da yaşamayacağa benziyordu. Bu zavallı da ölürse paşa babası onu buraya getirip birkaç damla, gözyaşıyle anasının koynuna sokacaktı. Hedbinlik, yaşlıların bir ikinci tabiatıdır. İşte bu kendini sevmek işi akla çevrilince ihtiyarın bu uğurda katlanmayacağı işkence, göze aldırmayacağı fedakârlık kalmaz. Fakat bu hüküm zayıf, mukavmetsiz, bilimle pek beslenmemiş insanlar içindir. Kendi haysiyetini, vicdanda olan vazifelerini bir

genç kadının densizliklerine çiğnetmeyecek kadar insanlığı ve hayatı anlamış olanlar da bulunablir.

Bir hanüman için en korkunç felâket aile reisinin böyle mevsimsiz ve dengi olmayan bir sevda felâketine uğramasıdır. Çünkü çoluğu çocuğu baba sağlığında yetim kalır. Ev bark, karı, evlât hepsi tarumar olur.

Bizde hayat birkaç sınıf ise de her sınıfın sürdüğü hayatın geçişi basitlikte birbirine benzediğinden facialarn ve komedilerin de şekilleri pek çeşitlenmez. O mezarlıkta yatan paşa kalılarından yüzünü sorguya çekmek kabil olsa, hemen sekseninin başından geçenleri, bugün görülen hanımefendininkilerine az çok andırır buluruz.

XI

KADININ cesedi üzerine atılan toprak yığını geride kalanlara bir ömrü hülâsa ediyordu. İşte neticenin neticesi son buydu. Hayatın bundan başka bir çıkış kapısı yoktu.

İnsan bu dünyaya nasıl dil bilmez, tecrübesiz, hatırasız, çıplak geliyorsa bir ömürlük çekişme ile çok defa kazanç şeklinde öteki insan kardeşlerinden çalıp çırptığı malları ve fikir kazançlarını burada bırakarak yine öyle çıplak, dilsiz, fikirsiz gidiyordu.

Bu tepeciğin etrafında şöyle bir din saygısıyle toplanan halkın, Paşa'dan ta dilencisine kadar hemen hepsi bundan ibret almayı değil, ölünün maneviyetinden çıkarabilecekleri faydaları düşünüyorlardı.

Güya toprağa yetişmesi istenen bir şey ekilmiş gibi dilenciler ellerindeki testi ve maşrapalarla tepeciği sulamaya atıldılar. Birbirine meydan vermeyerek testi testiye, göğüs göğüse itişiyorlar, büyük bir gürültü oluyordu.

Aşırlar başladı. Herkes mezar taşları üzerine oturdu, yerlere çömeldi. Yedi sekiz hafız birden kamet alır gibi okumaya atılıyor, sonunda zayıf sesler birer birer sönerek en gür ses üstün çıkarak aşır okumaya devam ediyordu. Dilenci Abdullah karısı Hacer'in korkusundan her başlangıçta en önce atılıyor, fakat sadasının kuvvetsizliği ve mızmızlığından dolayı öteki seslerden üstün çıkamayarak hep yarıda kalıyor, ama en son susuyordu.

Hacer, kızını aramak için etrafa göz gezdirdi. Göremedi. Mustafa'nın da ortada bulunmadığına dikkat edince işi hemen anladı. O, mezarlığın sevdalılara sığınak ve buluşma olabilecek kuytu yerlerini, viran türbelerini, deliklerini, kovuklarını hep bilirdi. Şimdi etrafı bir dolaşsa ikisini de eliyle koymuş gibi yakalardı, fakat kızının rezaletini âleme kendisi yaymış olacaktı. Susup, yutmaya lüzum gördü.

Vakit daraldıkça aşırcıların arasında sen okuyacaksın, ben okuyacağım gürültüsü arttı. Biri ötekine meydan ver-

niyor, devir hatimi gibi sekizi onu birden okuyordu. Değnekçi sopasını kullanmaya kadar vardı, ama susturamadı. Okunanlara sövüşmeler karışıyordu.

Bu sırada kesik bir yürüyüşle yokuşun altından Hürmüz söktü. Çeşmede yüzünü yıkamış, başörtüsünü ıslatmış, fakat sağ yanağının göze yakın bir noktasında meydana gelmiş bakla kadar bir çürüğü çıkaramamıştı.

Güya birbirinden haberi yokmuş gibi birkaç dakika sonra kızın geldiği tarafın aksi bir cihetten Mustafa gözüktü. Orasını burasını o kadar acele iliklemişti ki yan taraftan yeleğiyle pantalonu arasından ınintanının eteği dışarıda kalmış olduğundan hiç haberi yoktu. Gözlerinin akına kadar yüzü kızarmış, nefes alışı daha düzelmemişti.

Hacer dikkatle bir defa kızına, sonra da oğlana baktı. Gerçeği büyük harflerle yazılmış gibi yüzlerinde açıkça okudu. İçinde kara katran ağırlığıyle kaynayan öfkeye yine dişlerini sıktı.

Okuması dokunaklı, ahengi hoş, tecvidi düzgün genç bir hafız **Mülk** sûresine başladı. Sadadaki ruhaniyet, Tanrı katına yükselen ayetteki insan üstü belâgatle birleşerek kalplere ürperme veriyordu. **Ellezî halâkalmevt** ayeti okunurken Paşa mendilini çıkardı. Göz yaşlarını tutamıyordu. Sanki bir nur meşalesi vicdanları aydınlattı. Herkese kendindeki lekeler, fıskı fücur, bütün görlindü. Kayıptan bir hatırlatma: «Şu mezardan ibret alınız, bu lekeleri kalplerinizden temizleyiniz.» diyordu. Gökyüzünün temiz maviliğinde, gönüllerin derinliklerine inen bir Tanrı bakışı azameti vardı. Paşa, o vakte kadar herkesten gizlemekte kendini becerikli bildiği vicdan kirlerini manevî gözlerden gizlemeye imkân olmadığını anladı. Allah'tan utanmadıktan sonra kullardan sıkılmak neye yarardı?

Bülbüller bile sustu, Kur'an'ı dinliyorlardı.

Sanki Tanrı bakışları kalplere girmiş, melekler yerlere inmiş, mezarlığın bütün ölüleri mahşer günü gibi dirilmiş, her taraf derin bir baş eğmesiyle ahrete dönmüştü.

Sadasının hoşluğu, Kur'an'ın belâgatiyle artan hafız, çınlayan dokunaklı sesiyle devam ediyordu: **Vellezine keferu...**

Bu ayet kalplerde inlerken rüzgârla iki çıplak dalı birbirine sürtünen servi, davudî bir inilti salıverdi. Bülbüller aşka geldi, tekbir alıyorlar, kumrular hu hu çekiyorlardı.

Bu halde başlar öne eğildi. Teveccühe varıldı. Herkeste maddî, manevî çift kişilik meydana geldi. Herkes kendisinde kalp denilen unımanın derinliklerine inmeğe uğraşıyor, her şey esassız, yalan; yalnız ölüm gerçek ve haklı. Kıldan ince, kılıçtan keskin **sıratı müstakim**'in üstünde cennet, altında cehennem görünüyordu. Hafızın lâhutî okuyuşu «Fa'tarefu...» ayetini göklere yükseltirken mealini anlayanlar yine derin derin inledi. O aralık: «Anneciğimı, ...nı koparıyor» kabalığıyle bir çığlık koptu. Deminden kaba eti ısırılan dilenci karısı «Elcezâ mîn cinsiilamel» diye bir fırsat düşürerek çocuğun aynı yerine intikam dişlerini saplamıştı. Değnekçi koştu, başkaları yetişti. Çocuğu, hasmının kuduz dişlerinden zor kurtardılar.

Okumalar bitti. Dualar oldu. Her türlü âyin sona erdi. Şimdi fukaraya para dağıtılacaktı. Üç uşak, kâhya efendi, imam, bekçi bu işe memurdular. Değnekçi Ömer Ağa ırgat başı gibi elinde sopasıyle amelesini tertîple bir sıraya dizmeğe uğraşıyordu.

Bozuk paralar büyük çantadan avuçla hesapsız şakır şakır mendillere boşaltıldı. Güya havadan para yağacakmış gibi dilencilerin hepsinde birden kollar uzandı, avuçlar açıldı.

XII

PARA dağıtılan yere on beşi, yirmisi birden saldırıyor, avuçlara konan paralar birer hokkabaz ustalığıyle eriyor, boş eller yine uzatılıyor, ne kadar sadaka dağıtılsa dilencinin sayısını eksiltmek kabil olmuyordu. Dağıtma yarım saat kadar sürdü. Kendilerinden sorulursa daha hiç bir dilenci on para almamıştı.

Yalnız çantada para değil, artık bunu dağıtanların sabırları da tükendi. Uşağın biri yanındakine bağırıyordu:

— Şu yamalı hırkalı kıza verme. Dikkat ettim, üç defa aldı.

Kız ağlayarak:

— Eğer aldımsa Rabbımin keskin kılıcına geleyim, anamın babamın ölüsünü öpeyim, Bursa'daki teyzeme kavuşmayayım.

Uşak:

— Kocakarı sen çekil... kaç oldu?

— A, senin gözün de beni mi görüyor ayol? On paranızı aldımsa vücudumda on türlü yara çıksın.

Sarsak bir ihtiyar herif kocakarıyı iterek:

— Zeliha meydan bırak da biz de alalım beş, on para.

Kocakarı:

— Allah senin canını alsın.

İhtiyar:

— Efendi bu karıya vermeyiniz. Bunun Feshane fabrikasında oğlu vardır. Ayda üç yüz kuruş alır.

Kocakarı:

— İlâhi üç yüz defa geber e mi? Köpoğlu köpek seni...

İhtiyar elindeki değneği kaldırarak:

— Köpek kime diyorsun? Benim yedi ceddim emirdir, kaltak.

İri yarı murdar başörtülü bir karı ikisinin arasına girer. Her ikisini bir tarafa itip tırnaklarına kir dolmuş, siyah ellerini uzatarak:

— Çekilin oradan. Efendi sadaka dağıtacak. Sizin gürültünüzden alan almayan belli olmuyor. Üç saattır şurada merhum kadına dua eder **dururum, Rabbim kabul eylesin.** Duğını cennet, sual cevabını âsan eylesin... Hâlâ avcuma beş para koyan yok. Hele şu bunak herife bakın hem dileniyor, hem de emîrlik satıyor. Emîr isen kime ne? Burada herkes hakkını alacak.

Keçekülâh, hırpani oğlan iki elini üşüyormuş gibi yufka bağrına sokup sağa sola sallanarak yapmacıklığı belli bir ağlama ile:

— Efendi hazretleri, Rabbim bir Kibriya hakkı için, daha on para alamadım. Babam yirmi gün evvel vefat etti. Anam bir haftadır can çekişir, iki kaşık sıcak çorba olsa dirilecek.

İri karı:

— Hangi anan baban ulan? Senin kundağı türbe kapısına asılmış bir piç olduğunu Eyüp'te bilmeyen var mı? Herkes seni «veledi zina» diye çağırmaz mı?

Para dağıtan zat yanındakine:

— Ver şu pise ver söylediği yalan gerçek her neyse insanın içi acıyor vesselâm...

Başında yeşil örtüsü, testisi, asasıyle Hacer yetişir. Hepsini birer kakma ile iterek:

— On yedi yaşında civan kızım dağlar gibi ölüm döşeğinde yatıyor. Yiyecek yok, içecek yok... Ah, fukaravı sabirîndenim efendi hazretleri...

İri karı geriden hiddetle:

— Dediği sahidir, sahi... On yedi yaşında civan kızı şurada viran türbede demincek yattı, kalktı.

Hacer'in avcuna para korlar. Fakat elini yumup ötekini uzatınca uşak kızarak:

— Verdik ya işte şimdi

Hacer elindeki boş testiyi göstererek:

— Kabire su döktüm. Bu ihtiyar halimle dolu testiyi ta

Eğrikapı'dan beridir taşırım, helâli hoş olsun, fakat belim kırıldı yavrum...

Uşak:

— Al sana iki kuruş da su parası...

Hacer paralı elini çekip boşunu uzatarak:

— A, nurlar içinde yatsın... koskoca hanımefendi hiç iki kuruşluk su ile görülür mü? Sağlığında hamama gittiği vakit su hakkı ne verirdi?

Uşak:

— O çarşı hamamına gitmezdi ki. konakta hamam vardır.

Hacer

— Ne olursa olsun. O konak hamamının bir tas suyu kim bilir ona kaça gelirdi? Ver oğlum ver, onun ruhu şimdi buralarda pır pır uçuyor... ne kadar versen o kadar memnun olur. Kibar haremidir, kabirdeki sual cevabı zordur.. Ver yavrum ver... Ne ecre nail olacaksa sadaka ile olacak Böyle günde beş on paraya bakılır mı?

Uşak, Hacer'in eline bir kuruş daha bırakır. Hacer, her vakit ne olur, ne olmaz diye boş bulundurduğu öteki elini tekrar uzatır. Uşak hiddetle:

— Çekil bakalım... latifenin sırası değil...

— Latife değil iki gözüm... aşır parası istiyorum.

— Karılar aşır okur mu?

— İzin verseler okuyacağız ama bırakmıyorlar. O hafız kadar **Tebareke**'yi ben de bilirim.

— Peki, aşır okumadan nasıl para istiyorsun?

— İki gözümün elifi ben okumadım, kocam okudu. İşte şurada okuyor. Nur gibi hafızı kelâm... ahret adamı.. O şimdi «teveccüh»e vardı, hanımefendinin ruhu ile görüşüyor. Kocam ölürse üzerine türbe yapılacak, baş ucuna kandil yakılacak. O, çoktan erdi. Ah, erdiğini de bize ayan etti ama izin yok ki söyleyeyim, adam çarpılır. O, ara sıra bir zeytin taneciğiyle bir hafta geçirir.

Uşağın kulağına eğilir:

— Kadir gecesi biz onu evde yatıyor sanıyoruz. Bursa'da, Ulucami'de görmüşler.

— Bir zeytin taneciğiyle bir hafta durduktan sonra parayı ne yapacaksınız?

— Kocam evliya olduysa biz daha olmadık ki... Kör nefis istiyor. Bir zeytin tanesi değil, birer okka yesek yine doymuyoruz.

Üç beş kuruş daha uzatarak:

— Al bakalım...

— A! Ağa hazretleri fukaraya beş kuruşa okuyoruz, tahkik buyurunuz. Siz arif bir adama benziyorsunuz. Zenginin günahı ziyade olur. Az para alırsak gece üzerimize ölünün ağırlığı basıyor. Güya üstümüzde çeki taşları varmış gibi gerine gerine bir oluyoruz. Her şeye hakkını vermeli yavrum. Ölü de rahat etsin, biz de... Allah da razı olsun, kul da.

Uşak, Hacer'in avcuna altmış para daha uzatarak:

— Al, işte... Haydi bakalım, çek arabanı yallah..

Hacer meydana çıkan şişkince bir para çantasına gözlerini diker. Bunun içinden bir avuç kadarını alabilmek için, hatıra gelebilecek uydurmalara kafasını zorlar, boynunu bükerek dönmeye hazırlanan Mevlevî dervişi gibi iki elini birden yukarı kaldırır:

— Ver yavrum ver...

— Günaha sokma beni haydi... Çantayı içindeki bütün paralarla sana versek, yine isteyeceksin.

— Hakkımı istiyorum evlâdım, hakkımı...

— Daha hakkın bitmedi mi? Şuradan bir fıçı iyi su aldırtaydık, senin getirdiğinden çok ucuza gelirdi.

— Su parası istemiyorum, aldım helâli hoş olsun...

— Ya ne istiyorsun cırlak karı?

— Kur'an okudu.

— Eh, verdik ya...

— Herkes çekildikten sonra bu akşam kabir başında yine okuyacak... Kadını şimdi burada yapayalnız bırakıp gide-

ceksiniz, o, işledikleriyle kendi kendine kalacak... Ah, yaldızlı odaları bırakıp böyle karanlık mezara kapanıp yatması kolay mı?

— Sen şeytan bir kocakarıya benziyorsun, al şu beş kuruşu da defol... Artık on para vermem...

Bu konuşmayı uzaktan dinleyen Paşa'nın oğlu ağlamadan kızarmış gözleri, elinde ıslanmış mendiliyle gelerek

— Ver Bekir Ağa, ver... Bir mecidiye daha ver...

Uşak, hiç itiraz etmeden, fakat öfkeyle dişlerini gıcırdatarak Hacer'e mecidiyeyi sunar. Karı hemen altın madeni bulmuş gibi akıtılması emir bekleyen bir kolaylıkla göz yaşlarını salıvererek bu yaslı küçük beyin eteklerine atılır:

— Ah yavrum, ah efendizadem... Ah beyler beyi, paşalar paşası, velinimetim efendim, rahmetli valideniz hanımefendi hazretlerini eskiden beri tanırım. O ne hanımefendiydi, o ne hanımefendiydi.

Hüngür hüngür ağlamaktan katılarak:

— Hacer'ini hiç bir Kurbanda etsiz, Bayramda parasız bırakmazdı. Keşke onun yoluna ben öleydim...

Hacer'in kart sesiyle bir türlü akort tutmayan küçük beyin ince sesi birbirine karışa karışa birlikte ağlarlar.

Küçük bey uşağa:

— Büyük hanımefendi hazretlerine ver Bekir bir mecidiye daha...

Hacer, Beyefendinin eteğini öperek:

— Ah yavrum bin yaşa, cömertliği tıpkı anasına çekmiş... Ah, ben nasıl ağlamayayım o hanımefendiye? Gördün mü soyzadeliği, gördün mü kişizadeliği, gördün mü terbiyeyi Veren ellerin dert görmesin, ver velinimetzadem, ver Ver tontonum ver... ver tosunum ver

Etraftan Hacer'in bu kolay başarısını gören bütün dilenciler tekrar saldırdılar. Hepsi aşır okumuş, hepsi su taşımış, hepsi ufak tefek para ile hakları ödenemeyecek hizmetler yaparak minneten ölüyü de dirileri de zor birer mevkide bırakmışlardı.

Pek memnun edilemeyenlerden: «Helâl etmeyiz» diye korkunç bir tehdit işitiliyordu. Ne kadar verilse, hatta avuçlarla verilse yine yırtık yenlerin, kirli ellerin, sefil yüzlerin saldırılarından kurtulmak imkânı yoktu.

Hacer'in bu kolay muvaffakıyetini gören dilenciler hep birden atıldılar. Hepsi su getirmiş; hepsi Kur'an okumuş; hepsi bir türlü iddiada idi. İkinci çanta da boşaldı. Dilenci eksilmiyor, gittikçe artıyordu. Küçük beyi Hacer'in dua büyüsünden kurtarmak için hemen arabayı sardılar. Karı arkalarından koşarak:

— Ah velinimetzadem, hepiniz bırakıp gidiyorsunuz, validen burada karanlıkta yapayalnız kalıyor. Ah zavallı hatun! Biz gelip bekleyeceğiz. Üç gece bir sıraya okuyacağız.

Küçük bey birkaç mecidiye daha verilmesi için direniyordu. Hacer, hareket eden arabanın arkasından yangın köşklüsü gibi koşarak hâlâ:

— Üç aylarda okuyacağız.

Arabadan birkaç para daha atılıyor, fakat:

— Ya mevlid-i şerifte? feryadı arabanın arkasından sürükleniyordu.

Dilencilerin büyük bir kısmı cenazeden dönen insanların peşini Eyüp iskelesine kadar bırakmadılar, orada da para verildi. Hâlâ on para alamadıklarından yakınarak ağlayanların arkası alınamadı.

XIII

BİRKAÇ parça dükkân ve evden ibaret malıyle oradaki fukaranın çekememezliğini üzerine çeken Eyüp'te bir manav vardı. Veli Ağa... Herifte yaş altmış, saç sakal yarı yarıya ağarmış, ama kadın dendi mi zavallı adam ateşli bir delikanlı kesilir, el ayak titrer, gözler süzülür. Geviş getirmeye başlar. Bu kadar kadın sever, kadın cinsine karşı bu kadar güçsüz... Düşkünlüğü de yeni yetişen tazeleredir. On altı, on yedi yaşındaki körpecik kızların, sevda salyaları akıtarak peşlerini bırakmadığı zamanlar çok defa:

— A, büyük babam yerinde koskoca pinpon.. Ak sakalından utanmıyor musun? gibi görünüşte hafif, fakat nefsine pek ağır gelen paylara uğramıştı. Bir başa yüklenmiş yılların çokluğuna şahit olan bu beyazları tekrar karartmak için kendi gibi azıtmış yaşlı gençlerin başvurdukları çarelere sarıldı. Mahmutpaşa yokuşundan bir kutu boya aldı. O manav kafası, boyacının nasıl kullanılacağı hakkında söylediklerini pek iyi anlayamadı. Bunu ilk kullandığı günü ateş yanığı gibi suratı kıpkızıl cılk yara oldu. Boyanın dokunduğu cilt kısımları koyu lâcivert bir renk aldı, abraşlaştı. Bunu sıcak su, leke sabunu, ispirto, hiç bir şeyle çıkarabilmenin ihtimali yoktu. Bu karalıkları gidermeye uğraştıkça yüzünün yaraları daha çoğalıyordu. Haftalarca yüzü gözü sargılı gezdi.

Sonunda Fenerli bir Rum berber, Veli'nin derdini, merakını anladı. Yaralarına ilâç yaptı, geçirdi. İhtiyar manavı, kendi usta eliyle boyadı. Bir tek ak bırakmadı. Bu kurum gibi kara saç sakal çerçevesinin içinde yüzün buruşukları daha derinleşti, gözlerin sönüklüğü daha arttı. Yılların bu çehreye giydirdiği ihtiyarlığa karşı boyaların gençleştirme iddiasına manav ağanın kendinden başka inanan yoktu.

Bu ihtiyar surat üzerinde zamanın tesirleri pek hızlı, pek amansızdı. Beş on günde yine boyaların hükmü geçer, manav hemen berberin himmetine koşardı. Yirmi kuruşa pazarlık etmişlerdi. Bir mecidiyeye o ihtiyar, delikanlı olurdu. Altmışlık

bir adam bu küçük ücretle gençliğine ne kadar tornistan edebilirse bu da o kadar gençleşirdi.

Veli Ağa yirmi kuruşluk boya ile suratını büyük baba sözüne uğramak felâketinden kurtardıktan sonra dükkâna gelip giden körpe kızlara sırnaşmakta artık bir zarar görmüyordu.

Bir çürük kavuna o ne yumuşak vücutlar sıkıştırmış, bir sepet çileğe ne kadar gönüller çekmiş, gerdanlar koklamış, dudaklar ısırmış, yarım okka şeftaliye ne turfanda al yanaklar öpmüş, bir bayat turunca ne tabii turunçlar emmişti. Hürmüz'ün canı yemiş istedikçe manav dükkânına koşarak:

— Veli Baba, şu caneriğine ne vereyim? derdi.

Veli, Hürmüz için deli olurdu. Manav kızın caneriğine benzeyen mayhoş tarafarından bir yer beğenirdi. Kızın vücut parçalarıyle yemişlerin çeşitlerine göre pazarlık kararlaştırılmış gibiydi. Meselâ kiraz dudakla, elma, şeftali yanakla, ayva göbekle, incir filan karşılıklarıyle değiş tokuş olunurdu.

Hacer, buruşuk yanağıyle birkaç elma trampa etmek için herife çok sırnaştı. Fakat bu kart karıya bir çürük muşmula bile feda etmedi ve her zaman:

— Haydi git defol... Kızını gönder, derdi.

Karı bu muameleden çok içerlerdi.

Manavın bir yaşlı karısı, bir oğluyle bir kızı vardı. Oğlu Veysi ara sıra babasını görmeye Eyüp'e gelirdi. Saçları vaktinden önce çokça ağarmış olduğu için babasıyle yan yana geldikleri zaman onun kurum gibi boyalı saçı sakalı yanında bunun ak pak suratı garip bir manzara meydana getirir ve herkes manava:

— Öp efendi babanın elini, alayı ile Veli'yi Veysi'nin üzerine iterlerdi.

Hacer, kızını köy delikanlılarının sevda saldırılarından kurtarmak için Veli'ye vermeyi tasarlamakla uğraşıyordu. Kız bir kere bu yaşlı adama nikâh olsun, onu hemen gebe bırakarak mirasa ortak çıkmayı sağlamak işten bile değildi. Hacer

kızına vereceği kumandalarla ihtiyarın ona olan tutkunluk ve güçsüzlüğünü bir maden gibi işletmek fennini de biliyordu. Fakat sonra doldurtmak için kızın karnını şimdi boşaltmak gerekiyordu. Ama çocuk düşürmeye cesareti yoktu. Çünkü Hürmüz'ün ablası Gülsüm aynı kazaya uğramış ve çocuk düşürme sonucu öbür dünyayı boylamıştı. Hacer artık kendinin kadınlık sürümünden kalmış olduğunu biliyor, kızının gençlik ve güzelliğinden faydalanmayı düşünüyordu. Hürmüz'ün ölümü o aile için korkunç bir felâket olacaktı. Kızın da bir gençlik, güzellik sermayesi vardı. Fakat bu tabiî varlığı köyün delikanlıları besbedava boşa harcıyorlardı.

XIV

CENAZE dönüşü kızını odaya çekti. Kapıyı sürmeledi. Hacer yedi sekiz defa doğurmuş ve doğuranların yanında çok bulunmuş, onun için hemen yarı be olmuştu.

Cenazeden aldığı epey bir parayı sandığına kilitledikten sonra mendilini çıkardı, ağlayarak dedi ki:

— Ben ihtiyarlıyorum. Artık sizi besleyemeyeceğim. Ümidim seninle Hidayet'tedir. Ama siz iki kardeş de birer türlü haya çalıyorsunuz. Çingene karısı senin gebeliğini yüzüne vuruncaya kadar bana hiç şüphe gelmemişti. Çünkü analık sevgisiyle senin üzerine böyle bir şey yormak istemezdim. Ah, çünkü ablan Gülsüm bu kaza yolunda gitti. Aklını başına alamazsan sen de geberirsin. Kaç zamandır sende öğürtüler başladığını, aşermeye andırır şeyler olduğunu görüyordum, ama yine üstüne fena bir şey yoramıyordum. Şöyle bakayım, âdetten kesileli kaç ay oldu?

Hürmüz ağlamada anasına uyarak biraz sıkıntı ile:

— Hesabıma göre dört buçuk, beş ay kadar var.

— Ne ağlıyorsun? Bunu evveli düşünseydin ya Çocuğun babası kim? Onu da anlayalım.

Hürmüz entarisinin eteğini gözlerine götürerek, bir iki hıçkırdı. Cevap vermedi.

— Söylesene yezit kahpe...

Hürmüz yine cevap vermedi. Hacer kızarak

— Bu, gizli kapaklı bir şey değil ki... Sen sıkılıyorsan, dur ben söyleyeyim. Mustafa değil mi?

Hürmüz gözlerinden yağmur gibi yaş boşaltarak çok büyük bir masumluk ve toylukla:

— Mutlaka odur demeye Allah'tan korkarım.

— Vay hain orospu. Şüphelendiğin başkaları da mı var? Söyle... Say bakayım... Beş aydır kaç delikanlı ile cilveleştin?

— Hepsi aklımda kalmadı.

— Kuyumcu Nuri?

— Evet.

— Mezarcının İzzet?

— Kim bilir?

— Kuşbaz Hasan?

— İhtimal.

— Seni gidi soysuz alçak karı seni... Seni gidi Kızıl Minare köprüsü seni... Demek bütün Eyüp'ün haytalarına kendini peşkeş çektin öyle mi? Biz de vaktiyle kız oğlan kızdık. Biz de vaktiyle genç olduk. Sarkıntılık edenlere şöyle yandan, kenarından kendimizi okşatır, beş on paralarını alır kaçardık. Bu senin yediğin boku yedi deryanın suyu temizlemeyecek... Bana... anana zerre kadar çekmedin. Edepsiz... bütün ümitlerim sende olmasa senin de ablan gibi yaşın yerlerde sayılsın, ayıbını topraklar örtsün diyeceğim amma, ah, yine analık, bir türlü dilim varmıyor. Arka üstü yat. Dizlerini dik. Bir muayene edeyim.

Kız, anasının söylediklerini yaptı. Hürmüz'ün lâzım gelen organlarını uzun uzadıya muayene ile kadınca birçok sual sordu. Kızın iki eliyle yanlarından tutarak, sağa sola, hafif salladı ve karnın başka başka yerlerine kulağını koyarak içerisini dinledi. Ümitsiz bir baş eğmesiyle:

— Kızım, sen beş ayı dolduruyorsun, çocuk karnında gümbür gümbür oynuyor. Duymuyor musun?

— Duyuyorum, ara sıra tık... tık... tık bir şey oluyor içimde...

— Çocuğun yüreği atıyor. Ben gebe kaldığım zaman, memelerim şişer, iğne gibi batar, hiç bir çürüğü yokken dişlerim ağrır, bir halsizlik, bir yorgunluk gelir, çehrem yeşilimtırak bir renk alır, gözlerimin etrafında mavi mavi halkalar peyda olur, bulantı gelir, sade su, ara sıra safra çıkar

Hacer kızını kandırmak için yüzüne gülmek lâzım geldiğini anlayarak dedi ki:

— Yavrum Hürmüz'üm... Bir belâya uğramışsın, şimdi yüzümüze gözümüze bir şey bulaştırmadan bunu temizlemek lâzım geliyor. Çocuk değilsin, on yedi yaşını sürüyorsun. Birkaç ay sonra ana olacaksın. Elimizde avcumuzda on para yok...

Bazı günler ihtiyar babanı sebilin önünde dilendirip aldığını ekmek parası yapıyoruz. Seni zengin bir kocaya vereceğim. Olmaz demeyeceksin. Analık hakkımı helâl etmem.

— Çocuğu ne yapacaksın? Düşürtecek misin?

— Hayır. Senin hayatını tehlikeye koyamam. Çocuğunu güzel güzel doğuracaksın. O derdi ben başıma alıp bakacağım.

— Herkes anlamaz mı?

— Nene lâzım senin... Ben aklımdan her tertibi yoluna koydum. Sen sağ salim doğurmana bak. Etrafa seni hasta diye yayacağım. Doğuruncaya kadar sokağa çıkmayacaksın

— A.. ben patlarım, duramam ki...

— Patla, çatla. ne yapalım, başka türlü çare yok.

— Beni kime vereceksin?

— Seni yaşlıca bir adama vereceğim. İşte bir daha söylüyorum, olmaz demeyeceksin.

— Ay, merak ettim. Kim bu ihtiyar?

— Yabancı değil canım... Manav Veli.

Hürmüz birdenbire suratını ekşiterek

— A. sakalını simsiyah lostracıya boyatmış gibi o buruşuk suratlı, o bakkam herife ben varmam.

— A, densizliğe lüzum yok. Yabancı mı o? Bir avuç yemişe az öpücük mü verdin sen o herife?

— A, öpücük vermek başka.... Ben onun karısı olamam.

— Sana onun karısı ol diyen yok. Bir kere imam nikâhınızı kıysın. Herif senin için tiryaki çubuğu gibi yanıp tütüyor. İskele caddesindeki büyük evi senin üzerine edecek. Böyle yağlı kuyruk kaçırılır mı? Sen varmazsan bu memlekette ona karı olacak genç fahişe mi yok? Bir kere ev sahibi ol. Şimdi arkandan beş delikanlı geliyorsa, o zaman on beşi birden dolaşır.

Uzun bir çekişmeden sonra Hacer, kızını razı etmeyi başarır.

XV

HACER, analık rolünün bir kısmını oynamış; ama şimdi oynanacak daha ehemmiyetli başka bir kısmı kalmıştı. O da gidip manavı kandırmak işiydi. İş, nazikti. Fakat bu gibi sırnaşıklıklarda karının kendine güveni ve hiç bir şeyden yılmamak yüzsüzlüğü vardı.

Hürmüz'ü bir zaman eve kapamaya uğraştı. Ama mümkün olamıyordu ki. Ev altına hapsedilmiş mart kızgını kediler gibi tahtaperdenin öbür tarafından mırnav mırnav nârası atan hovardalara kız da içeriden mır mır diye uygun cevap veriyordu. Beş aylık gebe bir kadının gebelik üstüne gebeliğe uğramasını hele çok şükür tabiat önlemişti.

Bir gün Hacer, alnına çatkısını çattı. Kederli bir surat takındı. Eyüp'e, Manav Veli'yi ziyarete vardı. Çok zamandır Hürmüz'le yüz dirhem kırmızı elma karşılığında yanak değiş tokuşu yapmaktan mahrum kalmış olan yaşlı manav, Hacer'i büyük bir neşe ve ümitle kabul ederek sordu:

— Seni gördük, bin şükür elhamdülillâh, ama kızını göremiyoruz. Onun için ne Kavsara armutları, ne Amasya elmaları sakladım.

Hacer, uzunca bir ah çekerek:

— Ah Koca Veli, nedir halin diye bir kere sormazsın.

— Sahi be... Sen kötülemişsin... ne oldun ki?

— Ne olacağım... kız hasta.

Manav, birdenbire fesini arkaya itip, alnını kaşıyarak:

— Kız mı hasta? Deme Allah'ını seversen... Onun ateş gülü gibi kokar al yanakları vardı. O kız hasta olur mu hiç? Sen Hürmüz'ü bana gönder. Ben ona bir sepet çilek yedireyim, bir şeyi kalmaz.

Hacer ağlayarak:

— A, o şimdi çilek milek yiyemez. O yemiş yiyeceğini, bir kere midesini bozmuş, bir türlü düzeltemiyoruz.

— Hastalığı midede mi?

— Sorma... sorma. Hepsi var, söylemeye dilim varmıyor. Ah analık, ah...

— Dilin varmıyor mu? Ayıp bir şey mi ki?..

— Neye ayıp olsun ayol... Öyle melek gibi toy kızın ayıp ne işi olabilir? O, genç irisidir. Daha on altısını sürüyor. Aklı bir şeye ermez.

— Pek körpe vücuttur, bilirim.

— En büyük günahı, burada. Senin dükkânında yemişleri görür, dayanamaz. Üç dört meyve almak için sana birkaç öpücük verir. Sen de babası yerinde adamsın. Kötü bir niyetle öpmezsin ya?

— Yoh... merak etme, kötülük yoh... Öperim, kohlarım. İçime bir bulantı getirirsem, sonra Eyüp Hazretleri beni çarpar.

— Şu Eyüp'te benim bildiğim ara sıra epeyce edepsizlikler oluyor. Fakat iki gözüm Eyüp Hazretleri kimseyi çarpmıyor.

— Öyle deme. Çarpmak lâzım gelirse çarpar. Geçen sene tu tu hâşa mezarlığa aptes bozan bir ihtiyarın ağzı sola, gözleri sağa kaçmadı mıydı? Hekimler, hocalar o kadar uğraştılar da, ağzını, burnunu eski yerlerine bir türlü getiremediler.

— Aman şimdi ihtiyarın ağzını burnunu bırak. Ben kızı düşünüyorum.

— Düşünme canım. Şurada eczaneden kırk paralık karbonata al, paran yohsa vereyim ben sana, bu ahşam yuttur. bir şeysi kalmaz.

— Karbonata ile geçecek dert değil. İnce hastalık diyorlar.

— Hedi hedi... Bu Istanbullular divanedir. Zaten ben bilirim... Urgan mı bu? Hastalığın incesi, kalını olur mu hiç?

— A, ince hastalığın ne olduğunu bilmez misin?

— Hastalık el ilen tutulur mu ki, ince mi, kalm mı anlaşılsın?

— Veremin bir adı da ince hastalıktır.

— Verem mi? O köpoğlu hastalığı bilirim. Ara sıra mey-

velerde de olur. İri kırmızı alınanın (elmanın) içine bir kurt düşer, onu yer, yer, yer... Almanın sıfatına baharsın sapasağlam durur, fakat bıçağı vurduklayın bir de baharsın ki, içeride bir şey kalmamış... hep çürümüş, kof olmuş gitmiş.

Hacer ağlamaya başlayarak:

— Ah, kızımın içinin aletleri de çürüdü mü acaba?

— Ne ağlarsın be karı? Kızın başha, alma başha... Bu verem hastalığı sevda çekenlerde olur. Senin kızında böyle bir poliluh (bokluk) var mı ki?

— Ah, nasıl söyleyeyim?

— Ah, nasıl mı söyleyeceğin? Ağzını aç kapa, dilini oynat. Laf kendi kendine dışarı fırlar. Günaha sohma beni.

Hacer, güya ne yaptığını bilmez dalgınlıklar içinde hiç durmadan yanındaki kiraz sepetinden avuçlayarak tıkınıyor, manav kızın hastalığını anlamak merakıyle karının bu sarkıntılığına hiç aldırmıyordu.

Manavın ilerideki kaynanası, dört beş kiraz birden çekirdekleriyle beraber birkaç yudumda indirebildikten sonra:

— Benim kızın gönül çektiğini anladın. Arif adamsın. Fakat bu gönülü kime çektiğini anlayabilirsen alnından öpeceğim.

Manav, Hacer'in öpmesinden hiç hoşlanmazdı. Hemen cevap verdi:

— Öpme işini bir tarafa bırah. Eyüp'te bu kadar delikanlı var, senin kızını hangi yiğidin ateşi yahtığını ben nereden bilem?

Hacer bir ah çektikten sonra manalı manalı manavın yüzüne bakarak:

— Kızımı yakan ateş delikanlı ateşi değil. Biraz düşünsen kimin ateşi olduğunu anlarsın.

Manav, üzerine vişne çürüğü yemeni sarılı fesini yine arkaya iterek bilardo bilyesi gibi parıldayan tepesini kaşıya kaşıya beş, on kulaç derin düşünmeye daldı.

Karı, herifin bu derin dalgınlığından faydalanarak çilek sepetine arsızlanmaya başladı. Hacer, tekmil dükkânı yutsa, manav farkına varmayacak kadar düşüncesinde birkaç kulaç

daha derinlere indi. Herife bu muamma pek garip geliyordu. Birdenbire sordu:

— Ateşi kızını yahan adam delikanlı değilmiş de, ihtiyar mı ki?

— Orta yaşlı.

— Otuz beş, kırk?..

— İki basamak daha yukarı.

— Bunun yaşına merdivenle mi çıhılır? Sen bana bu adamın sıfatını biraz tarif et.

— Sen yaşta, sen yüzde, sakal bıyık hepsi sen...

— Sanatı ?

— Manav.

— Adı?

— Veli.

— Şimdi beni deli edeceğin. Kalk get şuradan. Eğlenmeye mi geldin benimlen?

— A, neye eğleneyim? Eğlenmek istersem türbe bahçesine giderim, burada işim ne?

— Bunu böylece kız kendi mi söyledi?

— Kendi açıktan açığa söylemedi.

— Kapalı mı anlattı?

— Kız sararıp solmaya başladığından bir derdi olduğunu anladım. Dikkat ettim, nihayet bir gece uykusunda sayıklarken derdini açığa vurdu.

— Gece uryasında ne deyi sayıhlıyor?

— Ah, benim Veli'ciğim, yoluna öleceğim.

Manav dudak uçlarından ince ince salya akıntıları peyda ederek:

— Daha ne diyor?

— Nikâhına al beni... Kollarınla sar beni...

Manav suyunu, selini bütün salıvererek yılışır. İçini saran hararet tesiriyle, göğsünden sarkan okkalık gümüş kösteği koparacak gibi çekerek:

— Ben o kızı nikâhıma almayı çoktandır düşünür dururdum, Fakat ona hiç bir şey dememiştim. Hele bir yol bah.

Büyük Mevlâ'mın işine bak. Benim göğnümde olan şeyi ona da malum etmiş.

Hacer, Veli'nin bu sevincinden faydalanmayı unutmayarak çilek sepetinden bir avuç kadarını saplarıyle beraber ağzına tıkıştırdı. Manavın gözleri dünyayı görmüyor, onun gönlü şimdi genç kızın hayaliyle gerdeğe giriyordu.

Manavın, Hürmüz'le evlenmesi susamışlığını anlayınca Hacer, şimdi kendini biraz ağır satmak için sustu. Başka gün geleceğini vaat ederek gitmeye kalktı. Veli, karıyı salıvermiyor, bir sürü sualler soruyordu. Yarın kaynanası olacak kadının ceplerini, koynunu yemişlerle doldurdu. Eline de dolu bir sepet tutuşturdu. Hacer, manav damat sahipliğinin bahtiyarlığını şimdiden tadarak epeyce bir yemiş yüküyle dükkândan çıktı.

Veli yalnız kalınca, ne kadar olsa yine esnaflık damarı depreşti. Çilek sepetlerine, kiraz küfesine bir göz attı. Meydana gelen noksanı tahminledi. Şaşkınlıkla parmağını ısırarak:

— Vay köpoğlu karı be!.. Benimle ettiği lafların okkasını on kuruşa getirmiş, dedi.

Hacer'in bu umulmadık sözleri manava büyü gibi şiddetle tesir etti. Dakikalar geçtikçe bu büyülü söz pek neşe verici bir sevda şampanyası sarhoşluğuyle beynini sardıkça sarıyordu. Dükkânda asılı ufak aynanın önüne koştu. On yedi yaşında bir kızın aşkını kazanacak, kendinde yılların yıprantısından bir tazelik kalabilmiş olduğunu tetkik etmek istiyordu.

Yüzündeki bütün burnşukluklar hakkında bir umumî af ilân etti. Gözlerini sönük değil, süzük gördü. Yanaklarını pembece buldu. Boyası taze olduğu halde sakal ve bıyıktan fışkırmış birkaç tel akı hemen cımbızla koparıldı. Cebinden çıkardığı tarakla sakalını düzeltti; parmaklarını tükürükleyerek bıyıklarının uçlarını burdu. Birkaç adım yaklaşıp uzaklaşarak yüzünü aynada ayrı ayrı uzaklıklardan muayene etti. Yaşça altmışını geçkin ve saç sakalının boyama olduğunu unutabilmesi kabil değildi. Bu apaçık hakikatle beraber, bu ya-

lancı gençlik birdenbire göz aldatabiliyordu. Kendi gözü aldandıktan sonra başka gözler niçin aldanmasınlardı?

Karşıki kahveden bir nargile ısmarladı. Marpucu çektikçe nargile şişesinin tokurdayan su kabarcıklarına benzer zihninde bir şeyler kaynıyordu.

O nargileyi bitirdi. Bir daha ısmarladı. Beynini dolduran pek tatlı düşüncelere nargilenin tokurtulu musikisi pek uygun düşüyordu.

Düşündü, düşündü. Gençliğine iyice sağlam deliller arıyordu. Sonunda gülümsedi. Bir tane pek kuvvetlisini bulmuştu. Genç kadınlara daha genç görünecek bir hal ve yaşta bulunması kendi hakkında yalnız kendi iyi niyetinden ibaret bir keyfiyet değildi. Bunun böyle olduğuna on yedi yaşındaki bir kızın sevdasının şahitliği yeter bir delil değil miydi?

Hacer'le Veli, bilmeyerek Alman yazarlarından büyük Goethe'nin meşhur bir eserindeki iki önemli kişi sırasına geçmişlerdi:

Hürmüz'ün anası neuzübillah Şeytan olmuştu, ihtiyar manav da Faust...

Manavın ağzından çıkan duman nargileden mi geliyordu, yüreğinden mi, farkında değildi. Artık Veli Ağa o kadar dalgınlaştı, işe güce eli o kadar varmaz oldu ki, dükkânına gelen müşterilere:

— Bugün kafamın çok dalgınlığı var. Beni keyfime bırak... Ahan, küfeler, sepetler orada... Terazi de şurada. Hangi yemişten istiyonsa alacağın kadar tart, parayı oraya bırak... Var güle güle ye vesselâm...

XVI

HACER, kızını ihtiyarla evlendirmeye razı ettikten sonra manavın kağşamış, parlamaya hazır, çerden çöpten gönlünü bir iki söz kibritiyle tutuşturmayı başarmıştı. Şimdi Hürmüz'ün kanunca sahibine teslimi için vücudunun kanunsuz yavrudan boşaltılmış olması gerekliydi.

Hacer dört buçuk ay kızını elden geldiği kadar eve kapadı, manavı savsakladı. Günler geçip de kaynanası olacak karının kaçamağa benzer cevaplarını gördükçe manavın aşkı artıyor, ateşi saçağa sarıyordu.

O yılın eylül sonlarında bir akşam Hürmüz'ün ağrısı tuttu. Hacer koştu, hemen Sabire'yi çağırdı. Üç kadın bir odaya kapandılar. Hürmüz doğum ağrılarının şiddetleri içinde kıvranırken bağırmaması için hemen ağzına mendil tıkıyorlar, acı avazlarını bu suretle boğarak, etrafa yayılmasını önlemeye uğraşıyorlardı.

Ağrı sağanak sağanak geliyordu. Bir iki defa o kadar şiddetli geldi ki, zavallının bağırtısı ağzına tıkanan mendilin dokumasından taşarak hava içindeki dalgalanmasıyle sanki yakındaki evlerin pencerelerine kadar fışkırdı.

Ev altında yatan dilenci Abdullah pek derin olmayan ihtiyar uykusundan baş kaldırarak helecanla etrafı dinledi. Yangın var sandı. Bir zaman sonra duyulan ikinci haykırma sağanağında bağırmanın kendi evinden çıktığını ve feryadın Hürmüz'ün sesi olduğunu anladı.

Zavallı ihtiyar uyku sersemliğiyle sağını, solunu bir türlü bulamayarak karanlıkta duvarlara tutuna tutuna el yordamıyle, birkaç basamaktan ibaret olan çarpık merdiveni yakaladı. Sarsak sarsak üst kata çıktı. Ses gelen oda kapısına vurarak:

— Hacer... Hacer... Etinden et koparırlar gibi bizim kız neye bağırıyor, acı acı öyle?

İçeride ebelik eden Hacer:

— Hah işte tamam... Sen eksiktin... Haydi git döşeğine zıbar...

— Söylesene, kıza ne yapıyorsunuz?

— Elinin körünü yapıyoruz.

— Hürmüz yavrum ne yapıyorlar sana?

— Etinden, et koparıyoruz, işte anlamışsın ya!

İhtiyar kısık öksürüklü, hırıltılı, gunneli sesiyle gücü yettiği kadar haykırarak:

— Niçin koparıyorsunuz?

— Kızın içeriden, sen dışarıdan avazınız çıktığı kadar bağırınız bakalım, yedi mahalleyi başıma toplayabilir misiniz? Allahın belâsı bunak seni... Git döşeğine geber diyorum sana...

İçeriden Hürmüz boğuk boğuk yine feryadı basar. İhtiyarın pörsümüş bozuk sinirleri bu son haykırmadan bütün bütün sarsılarak kalınlı inceli çatlak zurna gibi bağıra bağıra:

— Kızıma ne yapıyorsunuz? Mutlak anlayacağım!

Hacer, Sabire'ye doğru:

— Çık dışarı bir yalan uydur. Bunağı kapının önünden defet... Elim ayağım titriyor. Şimdi yanlışlıkla kızın bir tarafını sakatlayacağım.

Sabire dışarı çıkar, ihtiyarı iterek:

— Haydi Abdullah Baba in aşağı...

— Ne var? İlle anlayacağım.

— Ne olacak canım... Kızının diş: tuttu. Dişçiye verecek bir mecidiye yok. Ağrıyan dişi çivi kelpeteni ile biz çekiyoruz.

— Çe nesini de beraber mi koparıyorsunuz? Benim kızım beygir mi ki? Hiç çivi kelpeteni ile diş alınır mı? Yarın dilenir size bir mecidiye getiririm. Bırakınız.

— Ağrısına dayanamıyor, ne yapalım?

İhtiyarı bin belâ ile oda kapısından savarlar. Padavra tahtasından yapılmış hakkuran kafesi gibi yalınkat evlerin herhangisinde bir çıt olsa ötekilerden duyulmamak kabil değildi. Kapının önünde de kadından erkekten birkaç kişi toplandı. Aşağıda Hidayet, «kelpetenle diş çekmek» masalıyle ne olduğunu soranları savuyordu.

Hürmüz'ün ağrısı biraz durdu İhtiyar döşeğine girdi.

Komşular uyudu. Fakat bir zaman sonra ağrılar sıklaştı. Son bir çığlık koptu. Çocuk doğdu. Anasının sesi kesildi. Bu sefer insanoğlunun ilk çığlıkları başladı. Alt katta ihtiyar herif iki kat olmuş kambur vücuduyle döşeği içinde güç halle davrandı. Etrafı dinliyordu. Artık Hürmüz'ün sesi yoktu. Dişin çıkmış olduğuna hükmetti. Fakat kıkır kıkır peyda olan yeni sada neydi? Bunun ne olduğunu gidip sormakta bu sefer bir uğursuzluk duydu. Yine döşeğine kıvrıldı, yattı.

Hacer bir ebe ustalığıyle kızını doğurtmuş, zamanını beklcyip sonunu da almış, kordonu kesmiş, hepsini yapıp bitirmişti.

Bu dünyaya gelen bu istenmedik mahluk koca kafalı tombul bir oğlandı. Hacer yok etme çaresini aradığı bu minimini vücudu elinde havaya kaldırdı. Çocuk yumuk yumuk kolları, bacaklarıyle debeleniyor, büyük anasının kafasındaki korkunç cana kıyma planını hissediyormuş gibi durmayıp haykırıyordu.

Hacer'in bir işareti üzerine Sabire, Hürmüz'ün yüzüne yorganı çekti. Büyük anası bu henüz doğmuş torunun ağzına kirli bir mendil tıktı. Allah'ın verdiği hayatı daha ilk nefes alma anlarında durduran bu cani elin altında masumcağız kıvrandı, kıvrandı. Mendilin dokuması arasından nefes almaya uğraştı. Daha dünyayı görmeyen gözleri açıldı, kapandı. Pek acıklı bir kasıntı gezinen yüzü mosmor kesildi. Hayat ve insanları lânetleme işareti işte bu kadardı. Debelenen tombul elleri ayakları sarkıverdi. Birkaç nefes hayattan sonra «İrci..» emrini yerine getirmişti. Bu ne gadirdir Yarabbi? Senin gönderdiğini öyle bir günahkâr karı bu kadar çarçabuk yine sana nasıl geri yollayabildi? Senin adalet mahkemende o masumun ruhu bu cinayeti kimden dava edecek? Bu kan davasının halli yine insan kanunlarına mı bırakılacak? Onun erişemeyeceği hakların yerini bulması nereye kalacak?

Yorganın altından faciayı hisseden lohusa başını dışarı çıkarmaya uğraşırken, Hacer yeni doğanın ölüsünü kanlı bir bezle sardı. Hemen dışarı fırladı. Sabire, Hürmüz'ü yatakta

tutamadı. Genç lohusa sürüne sürüne sofaya kadar çıktı, anasının arkasından:

— Anne getir... evlâdının bir kerecik yüzünü göreyim... yalvarmasıyle bağırdı, bağırdı.

Elinde kazma kürek Hidayet aşağıda bekliyordu. Karı çökük merdiven basamaklarından hızlı hızlı inerken avluda yatan büyük baba bir kan, bir cinayet kokusu aldı. Hiç ses çıkarmadan döşeği içinde büzüldü kaldı.

Ana oğul evin tahtaperde bölmesinden mezarlığa çıktılar.

Dördüncü haftasında ay ufuktan daha yeni kurtulmuştu.

Gölgeler ışıklara, ışıklar gölgelere karışarak her tarafta sanki maddiyatla maneviyat arasında korkunç bir değişme vardı.

Dünya yüzündeki bu ahret bölgesine cinayetlerini gömmek için ana oğul, arkadan ayın yer yer serptiği hafif nurlar üzerinde şeytanî iki yolgösteren gibi kendilerinden önce yürüyen uzun gölgelerini takip ede ede ilerlediler. Etrafta hiç in cin ve gördüklerini söylemeyen ağzı sıkı ölülerden başka bu cinayete şahit yoktu. Her taraf sulanmış gibi sonbaharın rutubet serinliğiyle doluydu. Servi kokularıyle karışık ağır bir ölü kokusu genzi dolduruyordu.

Her servinin gölgesi yüksekliğinin iki misli bir uzun lukta kapkara uzanmıştı. Birbirine karışan bu gölgeler arasına ay ışığı girmeye uğraşarak mezar taşlarını korkunç birer belirsizlik içinde aydınlattıkça dünya ile ahret, hakikat ile hayal arasında yüreklere ürperti veren manzaralar peyda oluyordu.

Vücudu gecenin serinliğini aldıkça Hacer koltuğunun altındaki masum cesedin daha kaybetmemiş olduğu ana karnı sıcaklığını duyuyor ve bu torun sıcaklığı ona cinayetinin büyüklüğünü şimdi biraz duyuruyordu.

Zaten birkaç gün önce işaret etmiş oldukları harap bir lahdin başına geldiler. Hacer cesedi koltuğundan yere bıraktı. Kapak taşlarından birini kaldırmak için Hidayet kazmasıyle çimenleri, toprakları açıyor, bu kazılan şeyleri Hacer kürekle çekiyordu. Bir kapak kaldırdılar. Manevî derinliği ebediyete kadar varan, karanlık, korkunç, simsiyah bir çukur göründü.

Ufuktan derece derece yükselen ay şimdi servilerin tepelerine çıkarak yarım yüzüyle yüksekten sanki bu cinayeti seyrediyor ve daha iyi görmek için her an biraz daha yaklaşıyordu.

Gömülecek yeri hazırladıktan sonra, bu iki gece mezarcısı cesedin yanına geldiler. Sanki manevî bir el yavrunun ağzından mendili, yüzürden kanlı bezi çekerek yüzünü ay ışığına açmıştı. Bu görünüş karşısında ana oğul birkaç adım geri irkildiler. Yavrunun açık kalmış ağzı hâlâ bağırıyor, aralık gözleri bakıyor gibiydi. Ufacık iki çizgi kaşları, fırça gibi sık saçları vardı.

Gerçekte o minimini mazlum ağız söylemiyor, o masum gözler görmüyordu. Fakat bu acıklı ölüm yavrucuğun manzarasına öyle korkunç bir yanıp yakılma ve lânetleme manası vermişti ki en parlak insanca anlatışlar bunu o acılığıyle anlatamaz, en acılı feryatlar o tesirle tercüme edilemezdi.

Kan yakınlığı Hacer'i torununa doğru çekti. Bu minimini çıplak cenazeyi iyi görmek için yaklaştı. Dikkatle (kelimeyi kötü kullanmazsak) şefkatle baktı, baktı. Eğildi çocuğun ağzından düşen mendili, o cinayet aletini yerden aldı. Kederden göz pınarlarına biriken birkaç damlayı sile sile

— Elin kırılsın Hacer, bu zavallıya nasıl kıydın? yazıklanmasıyle çırpındıktan sonra oğluna döndü

— Hidayet, dedi, bu oğlan yaşasıydı, bana haminne, sana dayı diyecekti.

O sırada bir baykuş öttü. İleride bir pıtırtı oldu. Hidayet'in telâşla

— Haydi anne çabuk... Burada durması bizim için çok tehlikelidir, diye hatırlatması üzerine karı hemen durumun nezaketini anlayarak aklını başına topladı. Çocuğu hemen yine o kanlı beze sardı. Açtıkları karanlık çukurdan içeri attı. O minimini cesedin ölü kemikleri arasına düşüşünün sesi işitildi. O çukur, bu emaneti göğsünde gizlemek için kabul etti. Olabildiği kadar toprakları çimenleri düzelttiler, kazmayı, küreği yakalayınca eve doğru koştular. Daha onlar pek uzaklaşmadan bir baykuş çocuğun telkinine başladı.

Kaza ve kader bu bilinmez, adsız küçük cesedin ağzından o uğursuz gece kuşuna şu cevabı veriyordu :

«— Dünyaya gelişimle anneme bir piç doğurtmuş oldum. Büyük ninemi katil ettim. Kendim öldürülmüş oldum. Eğer vücudumun dünyaya gelişi bir cinayetse bunda üç ortak var : Babam, annem, tabiat. Beni niçin öldürdüler? Ey sevdalılar, aşkınızın vereceği mahsulü namus ve kanun sayfalarında yer hazırlamadan önce birbirinizin kollarına atılmayınız.»

Bu söze uzaktan kahkaha kuşları ötüştüler.

⁂

Mezarlıkta başlayıp yine orada biten bu hikâyenin «son» işaretini mezar taşlarından alıyorum

HÜVELBAKİ

Heybeliada, 24 Kânunusani 1334

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

Doğumunun 100. yıldönümünde, bugünün diliyle seri halinde yeniden yayınlamaya başladığımız romanlarından ilk çıkan kitaplar şunlardır.

ACI GÜLÜŞ	10 Lira	KAYNANAM NASIL KUDURDU?	5 Lira
AŞK BATAĞI	7,5 »	KESİK BAŞ	7,5 »
BEN DELİ MİYİM?	12,5 »	KOKOTLAR MEKTEBİ	8 »
BİLLÛR KALP	10 »	KUYRUKLU YILDIZ ALTINDA BİR EVLENME	5 »
BOŞANMIŞ KADIN	2,5 »	MELEK SANMIŞTIM ŞEYTANI	4 »
CADI	7 5 »	METRES	12,5 »
CAN PAZARI	10 »	MEZARINDAN KALKAN ŞEHİT	7,5 »
CEHENNEMLİK	10 »	MUHABBET TILSIMI	6 »
DELİ FİLOZOF	10 »	MÜREBBİYE	7,5 »
DİRİLEN İSKELET	10 »	NAMUSLA AÇLIK MESELESİ	3 »
DÜNYANIN MİHVERİ KADIN MI, PARA MI?	7,5 »	NİMETŞİNAS	6 »
EFSUNCU BABA	4 »	ÖLDÜREN ÖPÜCÜK	4 »
EŞKIYA İNİNDE	8 »	ÖLÜLER YAŞIYOR MU?	10 »
ETİ SENİN KEMİĞİ BENİM	5 »	ÖLÜM BİR KURTULUŞ MUDUR?	5 »
GÖNÜL BİR YELDEĞİRMENİDİR	10 »	SEVDA PEŞİNDE	10 »
GÖNÜL TİCARETİ	5 »	SON ARZU	7,5 »
GULYABANİ	5 »	ŞEYTAN İŞİ	4 »
HAKKA SIĞINDIK	5 »	ŞIK	4 »
HAYATTAN SAYFALAR	4 »	ŞIPSEVDİ	15 »
HAZAN BÜLBÜLÜ	5 »	TESADÜF	8 »
İFFET	5 »	TORAMAN	5 »
İKİ HÖDÜĞÜN SEYAHATİ	2,5 »	TUTUŞMUŞ GÖNÜLLER	8 »
İNSANLAR MAYMUN MUYDU?	10 »	TÜNELDEN İLK ÇIKIŞ	3 »
KADIN ERKEKLEŞİNCE	2,5 »	UTANMAZ ADAM	10 »
KADINLAR VAİZİ	2,5 »		

Diğer kitaplar hazırlanıyor.